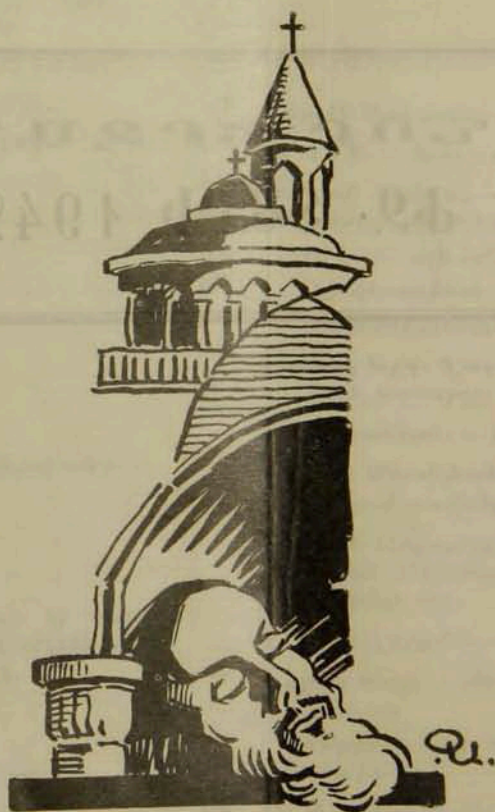

ԱՄԻՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿՄԼ - ԳՐԱԿՄԼ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿՄԼ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

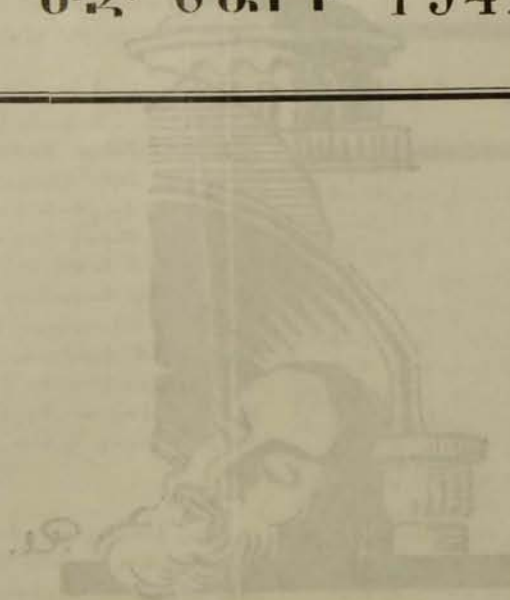
1942

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԵՄ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԿՈՄՍՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ
ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ԲՈՒՐՈՒՆԵՐԱԿԱՆ
ՊԱՐԼԱՄԵՆՏ

ՀՈՐ ՀՐԶԱՆ
ԺԶ. ՏԱՐԻ 1942

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ ԲՈՒՐՈՒՆԵՐԱԿԱՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏ

Մ Ի Ո Ն

ՅԱՆՎԱՆԻՆԻՑ 1942 ՏԱՐԵՈՅ

Ս.ՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ. —

Գրիգոր Աբեղայ. — Բանին վարդապետու-
թիւնը Յովհաննու Աւետարանին մէջ. 206

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

Ալիք. — Կաղանդիս ծառն եմ լուսեր. 26

Անի. — Ես ուզեցի որ անոնք... 141
Ու շատերուն՝ չըրայուած... 174

Նզիվարդ. — Դուն հայր մտրի, հոգիի,
Ես Մեսիան եմ այս գիշեր... 25
210

Թ. Ա. Մ. — Խարսեաշ որան օրերուս... 212

Շէն-Մահ. — Ու դուն մոռցեր... 67
Այնպէս տրտում, ըզմանքով... 142
Գիտնայիր... 173

Պ. Հայկազն. — Ստրջանք. 108

Յաւակ. — Յիշերգ. 68
Գիշերը մեր բակին. 143
Իրկունին հետ. 175

ԳՐԱԿԱՆ. —

Յ. Օշական. — Ազաչեմ զանփոփոխելի... 33

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ. —

Միք. Նաթանեան. — Ինչո՞ւ կը փափա-
քինք Հայաստանայց եկեղեցիին զօրա-
ցումին եւ պահպանումին. 19

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

Louis Lavelle. — Ճանաչումը. 176

Շ. Ռ. Պէրպէրեան. — Երկու ժամանակ-
ները. 213

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ. —

Պրոֆ. Հ. Անտոնեան. — Իրանական ազդե-
ցութիւնը Հայերէնի վրայ. 38, 78

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. —

Խմբ. — Հայ Սփիւռքը (Բ.). 4

Հայ Սփիւռքը (Գ.). 49

Զատիկը. 54

Տարի մը. 97

Հոգեկան անիշխանութիւնը Հայ Սփիւռ-
քէն ներս. 129

Պրոպագանդիկ. 161

Տարի մըն ալ. 193

ԿՐՐՆԱԿԱՆ. —

Բարգէն Աբեղայ. — Խօսքին զօրութիւնը. 64

Ե. Վ. Տ. — Երեք քարեր. 105

Թորգոմ Աբեղայ. — Գիշերային ժամեր-
գութեան աղօթքները. 14

Ս. Հոգին աշխարհի մէջ. 101

Այլակերպութեան խորհուրդին մէջէն. 164

Անթառամ պսակէն. 196

Խաւսակ Արդ. Ղազարեան. — Երջանկու-
թեան խորհուրդը. 132

Կ. Միհրանեան. — Ինչո՞ւ լուռ ես խաչ. 172

Կ. Սրկ. Մկրտչեան (Թրգմ.). — Աղօթքը
եւ երաժշտութիւնը. 137, 168

Հ. Ա. Ի. (Հայագոյց). — Գրական եւ պատ-
մական քննդատութեան դերը Աստուա-
ծաշունչի մէջ. 11, 60

Հ. Ա. Ռ. (Թրգմ.). — Աղօթքը զօրութիւն է. 204

Հայրիկ Վրդ. — «Յաղթող եւ սուրբ հայրա-
պետ...» 8

(Թրգմ.) Արդի աշխարհը եւ Քրիստո-
նէութիւն. 201

Պ. Վ. Միհրանեան. — Կրօնական ոգին ա-
րեւմտահայ գրականութեան մէջ. 56

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ. —

Ե. Վ. Տ. — Հայ գրականութիւն. 217

Ամուսնական խաչալ կեանքի խորհուրդն
ու քանալին. 219

ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ . —

Առաւելագի Արքեպս. — Քանանական պաշտամունքներ Յորդանանու ջուրերուն մէջ.	81, 122, 149
Պարգեւ Վարդապետ. — Երուսաղէմի տեղագրութիւնը.	85, 152, 182

ՊԱՏՄԱԳԻՏԱԿԱՆ . —

Շղիշէ Վարդապետ. — Փրոֆ. Ն. Աղոնց.	69, 118
-----------------------------------	---------

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ . —

Արքուն Վրդ. — Եկեղեցի եւ Պետութիւն.	27, 72, 109, 144, 179
Միք. Նաթանեան. — Հեզուական հարցը Սուրիոյ մէջ եւ հայերէնի ապագան.	114

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ . —

ՅՈՒՆ. — ՓԵՏՐ. — Ամսօրեայ լուրեր.	43
ՄԱՐՏ. — ԱՊՐԻԼ. — » »	92
ՄԱՅԻՍ. — ՅՈՒՆԻՍ. — » »	126
ՅՈՒԼԻՍ. — ՕԳՈՍՏ. — » »	157
ՍԵՊՏ. — ՀՈԿՏ. — » »	189
ՆՈՅԵՄ. — ԴԵԿՏ. — » »	221

ՄԱՀԱԳՐԱԿԱՆ . —

Նիկողայոս Աղոնց.	96
Օր. Էմի Արզարեան.	192
Կ. Բասմաճեան.	192
Տօրթ. Վ. Թորգոմեան.	192
Յուսիկ Արքեպս. Զօհրապեան.	224

ՍՅԼԵԻԱՅԼՔ . —

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Խօսքը, Ամանորի առթիւ Միաբանութեան ուղղութեամբ.	1
Քէնթըրպրիի նորընտիր արքեպիսկոպոսին նամակը առ Երուսաղէմի Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը.	155
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր անակնկալ հիւանդութիւնը.	156
Ե. Վ. Տ. — Ե. Հ. Մշակութային Միութիւնն ու իր տեղեկարբեր Ա., Բ., Գ. Կրակները.	185
Դեր. Տեղակալին կոչը.	187
"Froebel", — «Աստղերուն տակ».	88
Խմբ. — Նօթք եւ նիշք.	220
Մ. Ե. Ն. (Հրատ.). — Ս. Յակոբայ սեպհականութեան խնդիր.	89

Ս Ի Ո Ն

ԺԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1942

ՆՈՅՆԵՐԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԵՐ

ԹԻԻ 11-12

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԱՅԻ ՄԸՆ ԱԼ

Զորքորդ Նոր Տարին է որ կը դիմաւորենք արիւնի և հրդեհի հեռապատկերներուն դիմաց և անոնց մղձաւանջին մէջ: Գեռ երէկ մուլթ և անատոյգ էր աշխարհի ճակատագիրը, այսօր՝ զաւիթ լաւ օրերու յոյսը աւելի մօտ կը թուի իրականութեան, ինչ որ ալ ըլլան խորտակման և արիւնի ու ժերուն ծաւալն ու քանակը: Ապագան Աստուծոյ ձեռքին մէջ է, չենք գիտեր թէ ինչ անակնկալներ կրնանք դիմաւորել տակաւին, սակայն կրնանք այլևս հաւատալ թէ մօտն ենք բացուող դուռներուն. և այս մտածումը Նոր Տարուան մը սեմէն ներս՝ կ'աւելնէ կարծես դժնդակ անցեալը, վասնզի արդարութիւնն ու ազատութիւնը, բարիին ու չարին հակամարտութեան հանդէսին ընդմէջէն կը փորձեն իրենց ոյժը, և կեանքեր արժող գոհողութիւններով կը հիմնեն իրենց թագաւորութիւնը: Այս ըմբռնումին առջև կ'աղդուորնայ կռուին զաղափարը, վասնզի խողաղութեան մտածումին երկունքն է ան:

Աշխարհը այլևս մօտ է հաւատալու թէ անարիւն պատերազմը, այսինքն կենդանի խողաղութիւնը երկնող տրամադրութիւնները կ'աւելնան, որքան ծաւալուն դառնան պատերազմին նախճիրները. ու անսովոր համեմատութեամբ հետզհետէ կ'աճի թիւը անոնց, որոնց մէջ կ'ապրի եղբայրութեան և արդարութեան երազը: Ժամանակին նշանն է այս, և աննշան չէ սփոփանքը զոր կ'ուսնենան մեր սիրտերը, հակառակ արծարծուող խորոյկներուն և հոսող արիւնին:

Աշխարհը լաւէն լաւազոյնին կ'ընթանայ, ինչ որ ալ ըլլան ժամանակին չարիքները: Մարդկային քաղաքակրթութիւնը ապացոյց է ատոր, և անով միայն պայմանաւոր են յոյսերն ու յառաջդիմութիւնները մարդկութեան: Գետի երեսին տատանող տաշեղները դիտելու ատեն, մեզի այնպէս կը թուի թէ գետը դէպի ետ կ'ընթանայ. այնպէս ալ երբ անցքերն ու դէպքերը ժամանակի մէջ կ'ապրի ետ կ'ընթանայ. այնպէս ալ երբ անցքերն ու դէպքերը խորհելու յաճախ կ'զգացնենք, անշատաբար դիտելով զանոնք, կը փորձուինք խորհելու յաճախ թէ աշխարհը ետ կ'երթայ: Սակայն այդկերպ պիտի չթուէին իրողութիւնները, եթէ իրենց ընդհանուր յարաբերութիւններուն մէջ առած դիտէինք ժամանակի մեծ շարժումները:

Որքան ալ դառն ըլլան իրականութիւնները, և դժնդակ՝ պայմանները, առօրեայէն անդին մտածող հոգիներուն մէջ չի մեռնիր լաւագոյնին յոյսը։ Ամանորը յոյսին տօնն է, անոր համար տօնն է նաև կեանքին և անոր նորոգուած ըմբռնումին։ Իսկ ծնունդը՝ որ այդ նորոգուած ժամանակին մէջ կը նորոգէ առաւելապէս կեանքին ըմբռնումը, մարդկային ճակատագրին կրած մեծագոյն յեղաշրջումին յիշատակն է և անոր պայծառ զիտակցութիւնը։

Արիւնի և կրակի հանդէսները մղձաւանջներու նման կուգան ու կ'անցնին, բայց աշխարհը ամէն տարի դէպի մտուրը կը դառնայ, վերածնութեան այդ մտածումին մէջ վերստին նորոգելու ինքզինքը, մարդկային քաղաքակրթութեան և կատարելագործման ճամբուն վրայ։

Այս ընդհանուր և սփոփարար մտածումներուն մէջ, միխթարական է մանաւանդ հայ ժողովուրդին վիճակը այս տխուր օրերու ընդմէջէն. երբ աւելի հզօր ու պաշտպանուած ժողովուրդները շատ սուղ կը վճարեն ազատութեան և խաղաղութեան իրենց տուրքը, մեր ժողովուրդը արտասահմանի մէջ դեռ հեռու կը մնայ կրակի զիծերէն, վտանգուած չէ տակաւին իր նիւթական զոյւթիւնը, և այս մեծագոյն սփոփանքն է զոր անձնիւր հայը ունի չորրորդ Նոր Տարուայ արիւնոտ սեմին։ Բացի անշուշտ՝ մեր հեռաւոր հայրենիքէն որ Խորհրդային մեծ Միութեան կողքին իր գոյութեան դժնդակ կռիւը կը մղէ՝ հաւատարիմ իր կապոյտ երազին և կարմիր ճակատագրին։

Ընդհանուր աշխարհը տազնապեցնող աղէտներուն մէջ մեր անցնող տարին հակառակ տնտեսական դժնդակ պայմաններու՝ եղաւ տանելի։ Աղէկ կամ գէշ՝ ապրեցանք և կը շարունակենք ապրիլ. չկասեցաւ կրթական զործը, չլռեց մեր հայրերու Աստուծոյն և սրբութիւններուն ալելուն, և չմեռաւ յոյսը իր ապագային, հակառակ կեանքի տխուր հեռապատկերներուն։

Սիւրիա, որ ամենէն ուշագրաւ հայ զաղութն է՝ այսօր աւելի բախտաւոր է քան ինչ որ էր անցած ամաւերջին։ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ընտրութիւնը որ անցնող շրջանի օրակարգը եղաւ, թերևս հեռու չէ իր իրականացումը գտնելէ։

Պաղեստինի, Եգիպտոսի, Իրաքի և Պարսկաստանի մէջ ցարդ մտահոգիչ պարագաներ տեղի չունեցան, հակառակ տնտեսական ծանր պայմաններու, որոնց ամենէն աւելի ենթարկուածներէն ենք, բայց կը շարունակենք ապրիլ։

Ամերիկայի հայութիւնը աւելի քան ապահով է, չնորհիւ իր միջավայրի բարիքներուն. նոյնը կարելի է ըսել այժմ Թուրքիոյ հայութեան համար։ Նուազ բախտաւոր կը մնան Եւրոպայի մեր զաղութները, որոնք աւելի խոշոր չափով կը բաժնեն արհաւիրքը որ քաղաքակրթ այս երկրամասին է վիճակուած այսօր։

Ինչ որ ալ ըլլան սակայն ժամանակի բերումը և կեանքի պայմանները մեր աշխարհի արևին տակ, 1943ը Նոր Տարի մըն է ամէնուս համար՝ և նորոգութեան յոյսեր կը ներշնչէ մեզի։ Սակայն պէտք չունինք խաբուելու վերահաս ամանորի մը առեւեկոյթ նորութենէն, երբ զիտենք թէ անցնող տարիներուն է որ կը պարտինք մեր կեանքն ու արժէքը։ Այսպէս է կեանքը. մեր անհատական և ընկերային արժէքները և ազնուագոյն տարրերը կազմուած են տարիներ-

րու և նոյնիսի դարերու վաղնջական տրւչութիւններով, և ոչ ոք պիտի ուզէր մոռնալ այդ ամէնը՝ նորին կեդաւարծ առաւելութիւններով, որոնք տակաւ կը սպառնան ընդոսնել ու վատնել մեր տոհմային այնքան չքնաղ ժառանգութիւնը :

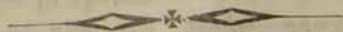
Օտար երկիրներու տակ՝ մեզի ընծայաբերուած նորութիւնները — ազգային տեսակէտէն դիտելով — աղէտաւոր մոռացումի մը հարկը կը դնեն մեր հին կեանքին ու պատմութեան, մեր աւանդութիւններուն, մեր լեզուին եւ մեր բոլոր սրբութիւններուն վրայ. եթէ ասոնք սերունդէ սերունդ անադարտ չպահուին մեր մէջ իբրեւ թումբեր՝ նոր և երջանիկ համարուած տարիներու ողողումին դէմ, կորսուելու սահմանուած ենք :

Տեղատարաւ անձրկներ, սառտկաշունչ հովեր և արևի ճառագայթներ փոխն ի փոխ բնութեան վերընծիւղումը եւ կենսունակութիւնը կ'ապահովեն. նոյնպէս տարիներու բերած ցաւերն ու վայելքները, շահերն ու կորուստները իբր փորձառութիւններ, կը պայմանաւորեն մարդկային կեանքի ընթացքը : Ինչ որ ալ ըլլայ նոր տարիներու խոստումը, մեզի կը մնայ հաշուել թէ մեկնող տարուան ընթացքին ի՞նչ չափերով իրագործեցինք մեր պարտականութիւնները՝ մեր անձին, մեր զործին, մեր ժողովուրդին և մարդկութեան նկատմամբ :

Յառաջդիմութիւնը օրէնքն է տիեզերքին և մարդկային պատմութեան, ինչպէս նաև մեր անհատական կեանքին : Եթէ տարիները որոնք կը լեցնեն մեր կեանքը, չեն լայնցներ մեր մտքին հորիզոնը, չեն ճոխացներ մեր բարոյական ոյժերու մթերքը, չեն յատկեր մեր հոգեկան տեսիլները, չեն խորունկցներ հիմերը մեր հաւատքին, և յղկեր երեսները մեր նկարագրին, վերջապէս աւելի մօտ չեն բերեր զմեզ մեր սուրբ մտաւիպարին, կը կորսնցնեն նորութեան իրենց հրապոյրն ու արժէքը, վասնզի ոչ մէկ բան կը նորոգեն մեր մէջ և ոչինչ կը խոստանան մեզի : Նոր Տարին նորոգութեան, յոյսի և խոստումի խորհրդանիշն է, այդ մտածումով կը կենան իր սեմին երջանիկն ու դժբախտը, մանուկն ու ծերը, թաւալող ու կրկնող ժամանակի ընդմէջէն :

Ամանորի սեմին, այս գիտակցութիւնը կը մօղթենք բովանդակ հայութեան, մանաւանդ այս սև օրերու ընդմէջէն, փրկելու համար մեր նախահայրերու պատիւը, մեր զոհերուն հաւատքը և մեր բոլոր զոհողութիւններուն զերազանց արդիւնքը, որոնք պէտք չէ տփգունին նորամուտ ժամանակներէն, հակառակ այս վերջիններու նորութեան և բարիքին :

ԽՄԲ.

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԱՆԹԱՌԱՄ ՊՍԱԿԷՆ

«Գեղեցիկացար աճօրինակ...»

Քրիստոնէական եկեղեցին գեղեցկութիւնն է տեսեր, առաջին իսկ օրերէն, իր կրօնի անդրանիկ վկային նահատակութեան շքեղ տառմին մէջ։ Ու այդպէս ալ երգեր՝ դարեր շարունակ։ Անոր նահատակութիւնը որքան հերոսութեան, նոյնքան՝ անոր խոյանքը անթառամ գեղեցկութեան մը մէջ յաւերժացնող խանդի արարք մըն է։ Ու ինք՝ հզօր տեսլապաշտ մը։ Իր հոգին միակ տեսիլքի մը հրայրքովը լեցուցած, պրկած։ Ու երիտասարդ։ (Տարիքի պատանութենէն աւելի՝ վիճակի մը, հոգեկան աշխարհի մը մշտանորոգ ու չպակսող թարմութեան պատկերը պարտինք մտածել այս տարազով)։ Որ, միսմինակը, չի վարանիր կենալ շրջագլխին մէջը «քահանայապետ, փարիսեցի, գալիւս» տիտղոսուած պատկառազգու ուսուցանողներու, ու խօսիլ անոնց իր գաղափարներուն, իր հաւատալիքներուն գերազանցութենէն։ Ու ասիկա՝ գիտնալով գուցէ, թէ այդ մեծերը իր ժողովուրդին, պիտի չուզէին «նշանախեց» մը անգամ փոփոխութեան ենթարկել՝ իրենց կենցաղէն և ըմբռնումներէն։ Հրեայ ժողովուրդին առաջնորդներն են անոնք։ Լուծին ներքե հեթանոս, կռապաշտ կայսրերու։ Մերկացուած՝ իրենց հայրերուն հոգակ ունեցող փառքերէն՝ հոգիի, մտքի, ազգային ակընկալութիւններու։ Մոլեռանդ, անցելապաշտ, և սակայն ազդեցութեանը ներքե իրենց օրերու ընկերային տաքնապին՝ յառաջ եկած՝ ընդհանուր այն նահանջէն որ հոգեկան յատակն է քրիստոնէութիւնը կանխող առաջին դարու մարդկութեան կրօնական ու բարոյական աշխարհներուն։

Ու բոլոր դարերուն համար, Ս. Ստեփանոս հերոսական այն տիպարը պիտի մնայ, որ կ'արհամարհէ զանգուածներուն մտայնութիւնները, անոնց բոլոր կաղապարուած խորհելութիւնները։ Կը քակէ ինքզինքը այն կապերէն որոնք շրջանակի մը մէջ պիտի սեղմէին զինք, կուրօրէն քալել տալով իրեն «իր հայրերու ճամբայէն»։

Տեսիլքի մը սեռուած հերոսն է ան։ Եւ այս ոգին հերոսութեան — այնքան կենդանի ու գեղեցիկ — զաղանիքն իսկ է ծերակոյտին ներկայութեանը արտասանած կրօնի իր խօսքերուն։ Այնտեղ յայտնուող կենդանութիւնը իր հոգիի խանդին, ձգտումներուն, աշխարհն է իր հաւատքին։ Քրիստոսի կեանքին բերեղացո՛ւմը՝ տեսլապաշտ իր հոգիին ապրումներէն չունչի ելած։ Իսկ գեղեցկութիւնը իր հերոսութեան՝ նոյն պայծառութեամբ ու ներքին լեցունութեամբ մը մահուան առջեւ իր երթալն է։ Մէկ կողմէ ինքզինքը քակած նեղ այն շրջանակէն ուր ամէն ինչ լիջած, նստած ու ինքնաբաւ կը թուի, միւս կողմէ սակայն իր բոլոր կարողութիւնները այնպիսի զօրութեամբ մը լարած, կապած իր երազին, զալիքին, որ ոչ մէկ բան զինք կը կեցնէ անոր երթալէ։

Ու ան նահատակութիւնը կ'ընդունի։

Կարդալ պէտք է Գործք Առաքելոցի այնքան շքեղ այդ էջը, հաղորդուելու համար այն պարզութեան, բնականութեան ու ներուժ կորովին որով զծագրուած է ղէմքը «պսականուն» վկային։ Այնքան հեռո՛ւ ողբերգութեան արուեստին մտահոգութիւններէն եզրող հաճույցներու ստեղծումէն. — որովհետեւ կեանքն իսկ էր այդ, այնպէս հզօր, իրաւ ու յաւերժական։ Իրբեք մըշտ արծարծ պայքարը ինքնին իրերամերժ այդ աշխարհներուն։ Հինին ու նորին։ Ողորդ ծերութեան մը համար իրենց կեանքը պատրաստողներու, տանողներու, և այն խումբին միջեւ, որ յաւերժութեան մէջ ու յաւերժութեան համար իր կեանքը կը զարդարէ գեղեցկութեամբ, թարմութեամբ։

Եւ այս խումբը՝ երիտասարդութիւնն է, հաւատաւոր, կեանքին հանդէպ տարօրէն պիւրկ ու թրվուուն, հոգիներու անդիմադիր խոյանքով մը յաւերժութեան տեսիլքին դարձած, ինքզինք անոր մէջ փոխակերպած՝ «անօրինակ ալ գեղեցկութեամբ»։

Երիտասարդութիւն՝ որքան առոյգ հասակովը իր տարիներուն, նոյնքան ու աւելի՝ աշխրջովը իր այն աշխարհին որ հեղումն է զգացումներու, խորհելակերպերու, կենսութեան տեսիլքներու, հոգիին պահանջը իրբեք յայտնակերպուող երազներու։ «Անթառամ պսակը»։ Բնախօսական կեանքի աճումին մէջ, երիտասարդութիւնը տարիքն է աշխոյժի, դէպի տիեզերքին թաքուն գեղեց-

կութիւնները խուզարկումիւ։ Այդ տարիքին, անբաւականութեան զգացումէ մը բռնուած, արժանապատուութեան, պատասխանատուութեան տիրական հոգեվիճակներու իր մէջ յստակուելէն «ոտք ելած», աւելի բնական ու զիւրին կուգայ կարծես ընդառաջումը ունէ շարժումի, արարքի, ուր անիկա իր բերելիք բաժինը ունենայ, ուր իրաւ մասնակցութիւն մը սպասուի իրմէ։ Անիկա պիտի չվարանի անտեսել, ուրանալ իր հոգիին մէջ խլրտումը կարգ մը ձգտումներու՝ պատճառուած ներքին ուրիշ բերումներէ, անմիջական շրջանակէն եւ կամ արտաքին աշխարհէն։ Մինչև անգամ ամբողջական զոհաբերումը կեանքին, այդ տարիքին, կը կատարուի առանց ամոսոսանքի, առանց բեկումի ու զոզի զգացումէ մը այցուելու։

Այս կեցուածքը, կեանքին ու շրջապատին հանդէպ բացուած այս զգացումը, շատ աւելի խոր, իրական ու հասկնալի կը դառնայ, երբ փոխադրուինք բարձրագոյն մարզի մը՝ հոգեկան աշխարհի մէջ նկատի առնելու երեսոյթը։ — Հոգիի ջերմութիւնը, որուն հոսանքը՝ հոգեկան արթնութեան, զխտակցութեան լոյսով ողողուն՝ խանդէ մը բռնուիլ կուտայ մեզի, հերոսութեան հոգի մըն է որ կ'ապրեցնէ մեր մէջ, մղելով մեզ այնպիսի արարքներու, ուր քաջութեան, հաւատքի ու անտարազելի սիրոյ կրակը ունեցող հոգիներ միայն կրնան կանգնած մնալ։ Այս կերպով, հերոսութեան այդ հոգին ճշմարիտ երիտասարդութեան աշխարհին կը փոխադրէ մեր կեանքը — որովհետեւ երիտասարդութիւնն է հերոսութեան կարողութիւնը ունեցող, զայն իրագործող տարիքը, աշխարհը։ Երիտասարդին կեանքը սլացք է, բոցեղէն հասակ, ուր ամէն ինչ շարժում, գործ, լինելութիւն է, ուր առանց կռիւի ու տառամտումի՝ յետին հաշիւներ ունենալու, բոլորանուէր հրգեհումով մը անիկա ինքզինքը կուտայ, որպէսզի իր երազը սընուցանէ, իրմէ աւելի՝ իր երազը ապրի, եւ ինք՝ շունչ մը միայն անոր մէջ։ Ի՞նչ ըսել կ'ուզուի արդէն, երբ երիտասարդութիւնը կ'որակուի իբրեւ «խենթ երազներու» եւ «երազի ետեւ խենթ» հոգիներու տարիքը։

— Այդ հրգեհը, «անկէջ մորենին» անտարակոյս։

Չափազանցութիւն պիտի ըլլա՞ր եթէ հաւատառէր թէ կեանքի ամէն մարզի մէջ, այդպիսիներուն՝ երազէ մը բռնուած, տեսիլքէ մը զբաւուած «խենթ» երուն հոգիները միայն առատացած կ'ըլլան անպարտելի զօրութեամբ մը, աշխոյժով ու տոկունութեամբ՝ այնքան կենսունակ, որքան բեղուն, ստեղծագործ։ Ու անոնցն է արդարեւ յաղթութիւնը, ապագան։ Ո՞ր երիտասարդը, առանց իր հոգիին կարողութիւնները միակ իրագործումի մը սեւեռող երազին, պիտի խանդավառութիւնը ունենար գործելու, քալելու դէպի յաղթութիւն մը, ապագայ մը։ Ու միւս կողմէ, ո՞րն է այն երիտասարդութիւնը, որ իր երազը կախէր նայուածքին դէմ իր հոգիին, ու չուզէր լայն բանալ թափը իր խոյանքին, դէպի հեռու բարձունքները մեծ տեսիլքներու։ — որովհետեւ, առանց երիտասարդութիւնը յատկանշող այդ խոյանքին, ոչ մէկ իտէալ կրնայ իրագործուիլ։

Բարացուցական է այս տեսակէտով, «ծերացած-երիտասարդ» տարազը, մէկ ծածքի ներքեւ հաւաքելու համար անոնք՝ որոնց տարիքը դեռ երեսունին չ'օտեցած, պարպուեր է արդէն իրենց հոգին իր գեղեցկութիւններէն, ճառագայթուն իրանուշութենէն։ — աղուորութիւնը հոգիին։ Ի՞նչ բան կրնայ լեցնել պարպը, կորուստը այս անփոխարինելի քաղցրութեան։ Տի՛ղմը զգացումներուն, որուն աւազները գուցէ՝ ափ ափ իրենց գեղեցկութիւնը ծնփելէն, աղարտեր են թարմութիւնը անոր դէմքին։ Դարձա՞նք պղտորած մտածումներէ փրկած նայուածքներուն։ Եթէ ոչ — այնքան ալ չարագուշակ — փոքրկած անոնց աչքերուն մէջ որջացումը անմարդկային այն հրճուանքին, զոր պատմութիւնը հրէշներու գիմագծերուն վայրագութիւնը շեշտելու համար է միայն արձանագրեր։ Երիտասարդներ՝ որոնց մէջէն խորտակուած ծերութիւն մըն է որ կը գործէ։ Ու գիտնալ պէտք է թէ ինչ նկարագրով ծնունդներ, արարքներ կրնան յառաջ գալ երկու ներհակ ու վրիպած աշխարհներու նոյն յարկին մէջ ճնակելէն։

Ասոր աւելի մեղմ դասակարգն է կեանքը իբրեւ թէ իմաստութեամբ մը ապրողներու, հետաքրքրութիւններու մասնաւոր աշխարհի մը դարձածներու շրջանակը։

«Սեղանի, հաշիւի մարդ» երն են ասոնք։ Թող քիչ մը նստի տարիքը մարդուն, ու թող, անոր կեանքը ջուրի ճամբայ մը իրրեւ իր հունը գտնէ, այն ատեն պիտի ունենանք մարդը որ գոհ է իր վիճակէն։ Ու հասկնալի՝ այն ատեն թէ որքան հեռու ենք երիտասարդութեան տարիքէն ու հոգիէն։ Իր կեանքը երկրային ու պայմանադրական ձեւերու մէջ փակած, անոնցմէ հետեւող մտահոգութիւններու համաձայն իր ապրելակերպը կարգաւորած մէկու մը համար, ի՞նչ աւելի դժուար՝ քան պահանջը դուրս նետուելու իր ակօսէն, իր «երջանիկ խոր-վիրապէն»։ Իրեն համար՝ ջուրը գտեր է իր ճամբան։ Ու որչափ քիչ խճաքարեր, ինչան անոր մէջ՝ իր միօրինակ ու ինքնաբաւ ընթացքը խոռովող, այնչափ աւելի երկար տարիներու վայելքը շնորհուած պիտի ըլլայ իրեն։ Ի՞նչ՝ աւելի տաժաւազին, քան տագնապը այն պահուն, ուր ընկերութիւնը զոհողութեան արարք մը կ'առաջարկէ իրեն։ Չնստի՞ սեղանի առջեւ։ Դուրսը հառնե՞լ ակերտուն մէջ։ Ու չընե՞լ հաշուելիւոր ձեռք առնուելիք գործէն իրեն գալիք շահուն։ Մեղանշում պիտի ըլլար ասիկա իր կեանքը ապահովող, իր տարիներուն մէջ և իր երդիքին տակ հանգիստ ու վայելք բաշխող իր սկզբունքներուն դէմ։ Հետեւաբար իրաւունք պիտի տայ ինքզինքին, խորթ նայելու, թթուած գէմքով զխաւորելու կեանքէն եկող ունէ անակնկալ որ դուրս է պարունակէն իր ապրելակերպի վարժութիւններուն։ Այս տեսակէն մարդերը պիտի ուզեն որ կեանքը քալէ մէկ և ուղիղ դիմով։ Այդ ճամբուն վրայ ամէն բարձունք, ամէն շեղում որ քիչ մը աւելի ճիւղ և պրկուածք պիտի առնէ իրենցմէ, անխմաստ սպառում կը նկատուի, ի գին չես դիտեր իրենց ո՞ր ամուլ կարողութիւններուն։

«Տափակ կեանքին տափակ մարդերն են ասոնք»։

Եւ սակայն, հակառակ անուրանալի այս խաղաղութեան, այս ամենուն մէջէն, այս բոլոր խայտաբղէտ ու դաճած խլեակներուն քովէն ժայթքէ պիտի միշտ աղուոր հասակը՝ այսպէս ըսուած՝ թրվուուն այն հոգիներուն, տարօրէն իտէասլաց, տէրը՝ զուսպ ու առոյգ ալ իրենց ճառագայթութեան։ Որոնք ոչ մէկ ատեն պիտի

իջնեն վերեւ մասնանշուած զգացումի, մտածումի և ապրումի տափակութիւններուն, երկրայնութիւններուն, անոնց պէս ընդ քարշ տանելու համար կեանքը, որ, իրենց համար, մարմիններ ըլլալէ աւելի աշխարհն է իրենց հոգիներուն։ Անոնց մէջ գործողը հանճարային այն կարողութիւնն է, որ գիտէ մարդուն կեանքը պահել վերասլացումի, խանդի վիճակի մը մէջ։ Այդ հանճարը, այս պարագային, տեղը պատահութեան մը ներքին գործութիւնն է, տարիները թաւալումի մէջ զնոյ թաքուն բայց ներկայ՝ իմանալի սարուածքը, դրութիւնը։ Ըլլալի՞ն, իրենք ալ, խուսէն այն մարդերուն, որոնք երջանիկները կը թուին այս աշխարհի որդիներուն՝ որովհետեւ հաւասարակշռուած են օրերը անոնց կեանքին։ Նմանէ՞ն, իրենք ալ, այն կքած, ծուծէ դարտըկուած, ջիւղէ հանուած մը սակոյտերուն, որոնք նոյնպէս երջանիկ կը յայտարարեն իրենք զիրենք, որովհետեւ իրենց կեանքին մէջ ամէն ինչ կանոնաւոր կը քալէ։ Որովհետեւ ոչ մէկ կողմնակի հով հանդիտար կը խռովէ իրենց տաքուկ բազմոցներուն։ Ու դառնալի՞ն, աշխոյժ ու տարբեր այդ հոգիները, քաղքենի այն մտայնութեան, որով մարդիկ իրենց կեանքը կ'աղապարկ կը փորձեն առհաւական ու բնագրական իրենց մղումներուն համաձայն։ Որոնց՝ մէկ է մտահոգութիւնը. — հանգստաւէտ կեանք։ Չպարտաւորուել դուրս գալ իրենց ցանկուած շրջանակէն՝ զիջում ընելու իրենց օրերու հանգիստէն, նիւթականէն, միտքի հանդարտութենէն որ անտարբերութիւնը, անզգայնութիւնն է հոգիի, նուազումը զգացումի՝ հոգեկան ու իմացական իրողութիւններու հանդէպ։ Ու որոնց՝ մէկ է նաեւ հրազը (եթէ հարկ է հրազ մը տալ, հեռապատկեր մը տեսնել խորքին մէջը ձգտուած այս շարժումներուն)։ — տանիլ, այսպէս կանոնաւորուած, երկրային պայմաններով ու արժէքներով հաւասարակշռուած իրենց կեանքը գէպի խաղաղ ու խոր ծերութիւն . . .

Ո՞րչոյն անոնք՝ խաղաղ բացատիկ թարմութեամբ այն հոգիներուն, անոնք օսկի շղթան պիտի կազմեն տեղը պատահութեան։ Երիտասարդութիւնը՝ ամբողջովին հեռու՝ տարիներու բնոր իրրեւ շալակ ունենալէ, և անոր ներքեւ կքող ծերութեան

երթալէ։ Որոնք, ամբողջ շփոթութեամբ ու լայնքովը իրենց հողիններուն, պիտի կենան քիչերու հաղորդ այնքան վայրի իրենց գեղեցկութիւններու բարձունքին վրայ։ Որոնք անալլայլ պիտի նային պղտոր աչքերուն մէջ իրենց ժամանակը ծանրաբեռնող, վար քաշող զանգուածներու միջակութիւններուն։ Ու պիտի քալեն, աննահանջ, հպարտ, իրենց տեսիլքի ճամբէն, արհամարհելով բոլոր հալածանքները, ծանանքները որոնց պիտի ենթարկուին իրենց այդ խոյանքին հանդուրժել չկրցող տափակ ու ողորմելի հողիններու կողմէ։ Ըսած եղանք թէ հանճարներ են անոնք։ Թէ՛ իրենց մտքին ու հոգիին մէջ անաղարտ պիտի պահեն բարձունքներու, երկինքներու սեւեռուն այն ստեղծագործ կարողութիւնը որ կը քակէ զիրենք իրենց ժամանակի մշտայնութենէն, որնորոգուող թարմութեամբ մը, յորդ ու ծաղկուն ալ գեղեցկութեամբ, յաւերժութեան պիտի տանի իրենց պատանութիւնը։ Ամենէն խանդավառ տարիքն է ասիկա, ուր հողիններ ճիշդ այդ թափը ունին խոյանքի, դէպի մարդկային ազնւագոյն արարքները, վեհանձնութիւնները։ Անոր համար, զեղուն այդ պատանութիւնը տարիքն է նաեւ բանաստեղծութեան ու հերոսութեան։ Այս տարիքին, հողինները երազ ունին։ Այս տարիքին, հողինները հզօր *acte*-երու տեսիլքը ունին։ Այնքան ալ ուժգին։ Այնքան ալ իրական ու կենսալիր։ Որմէ անգամ մը բռնուած՝ իրենց գոյութիւնն իսկ կը զոհեն, յաւերժութեան մէջ գեղեցկացնելու, ապրեցնելու համար իրենց հողիններուն այնքան կենդանի պատանութիւնը, տեսիլքը։

Ու քրիստոնէական կրօնի պատմութեան մէջ ճիշդ այդ տեսիլքին, մշտադիպ պատանութեան, երիտասարդութիւնը յաւանադ խոյանքին իրագործուած, կենդանի խորհրդանշանը կը մնայ Ս. Ստեփանոս։ Քրիստոնէութիւնը պէտք ունէր անձնութեան այդ ոգին, իր երիտասարդութիւնը, իր արիւնին գինը չսակարկող հողիններուն, ապահովելու համար յաղթանակը նորուսոյց իր դաղափարներուն եւ մինչեւ այն ատեն մարդերուն կարծես անհաղորդ մնացած իր երկինքին։ Ու ասիկա կարելի չէր սպասել իրենց գոյութեան վրայ կուտակուած, իրենք իրենց մորթին մէջը

կծկտած, տարիներուն մէջ իրրեւ ճախճախտաքի խրած, իրենք զիրենք թոթուելու անկարող մարդերէն։ Ասիկա գործն էր աշխարհը, մարդոց մտայնութիւնները արհամարհել զիտցող, իրենք զիրենք անոնց հակադրել կրցող հողիններուն։

Ու Ս. Ստեփանոս այդ տիպարն է։ Երիտասարդ, առաջին նետուողը, յառաջընթացը։ Ու ատոր համար անոր նահատակութիւնը, տեսակ մը հրապուր, քաշողութիւն ալ կ'ունենայ կարծես։ Իրմով, քրիստոնէութեան կեանքին մէջ կը մտնէ նահատակութեան, հերոսութեան ոգին։ Ի՞ր վրայ, առաջին անգամ, կը փայլի երիտասարդութեան թարմ պոսկը, երբ ինք չեղծուած ու անթառամ գեղեցկութեամբ մը կը կենայ մահուան մէջ, իրեն հետ եւ իրեն նման հրապուրիչ գարծնելով այն բարձունքը, ուրկէ ետ չգարծաւ բնաւ ինք։ Եւ ուր կը պահէ ան տակաւին թարմութիւնը իր երիտասարդութեան, գեղեցկութիւնը իր նահատակութեան, ճիշդ ինչպէս անթառամ ծաղիկները բնութեան, անեղծ ունին միշտ, բնական ու վայրի իրենց գեղեցկութիւններուն գոյնը, բոյրը, թարմութիւնը, չտժգունելով ժամանակէն, միջավայրէն ու անոր եղանակներէն։

Չլիշե՞լ այստեղ, «մաքուր սրտով, կոյս մարմիններով և անմեղուկ աչքերով» խումբը այն երիտասարդներուն, որոնք «ողջ այդ մը իրենց հողիններուն մէջ», հաւատքով, հնչեղ զուարթութեամբ մըն ալ լիցուն, հպարտ, ու աղոթոր հասակովը իրենց պարմանութեան, ճամբայ կ'իլլեն օր մը, արշալոյսին, դէպի աշխարհը իրենց երազին, բարձունքը իրենց փառքին՝ *Iskai* ին։ (այսպէս է վերնագիրը և նիւթը Albert Samainի մէկ քերթուածին)։ . . . Բայց իրական մը, մութին, ետ կը դառնան անոնք, դեղնատենդէն հալումաշ, շնչահատ, մութ դէմքով, իրենց լեարդին մէջ՝ հեռ, շրթանց վրայ՝ հեգնանք . . . «ու խոնջ ժպիտն է իրենց, շիջող կըրակ մը ինչպէս»։ Իրենց հաւատքն են կորուսած, կրճուած՝ «տարակոյսին կեղերէն», ուրացած՝ «հպարտութիւնը տառապանքին»։ Ու կ'իջնեն վար իրենց երազի բարձունքէն, վար դէպի աշխարհ, հոն ապրելով կեանքը «քաղաքի մոլութիւններուն ու մեղքերուն . . .»։ Եւ սակայն «մոլութիւններու այդ բուծարանին մէջ», իրիկունները

մանաւանդ, մութին (այն պահը և այն վիճակը՝ ուր անոնք ուրացել էին թարմութիւնը իրենց երազներուն, ու մոռցել՝ աղուորութիւնը իրենց խտալին), խզի խայթով մը կը յիշեն անոնք վերը մնացած՝ ետ չդարձած իրենց ընկերները, որոնք մեռելի էին այդ բարձունքին վրայ, իրենց փառքին ու երազի ճամբուն մէջ։ —

Սակայն երբեմն, իրկոնցե՛ր, կը խորհնի քաղցին մէջ, Անո՛նց՝ արմի, ալ, իրենց կրօնին, մագներ էին վեր՝ Դէպ ապագան, ու, մեռնոս քաւէն խրմել չուզեցով, Պառկել էին վերը, հոն, ու կամովին մեռել հոն։

Ու կը զգան խայթ մը խզնի, երբ էջին վրայ բարձունքին, Փայլակի շող մ'իւրենց ցոյց կուտայ ձեռքերն ճարձուած Դիակներուն սիգապան, արմից ալքերն վեհագեղ Կ'երազեն, յար մեծաբաց, իտալներն կորսուած։

Ահա հրապոյրը նահատակութեան։ Ու պաշտամունքը հերոսութեան, սրբութեան. մարդիկ չեն կրնար չհիանալ շքեղանքին դիմաց անոնց՝ որոնք յաղթած, տիրակալած ու վերէն նայած են կեանքի արտաքին պարագաներուն։ Թէ իսկ նահատակուած ըլլան անոնք ճամբուն վրայ իրենց երազին։ Վասնզի անոնք սուրբերն են, հերոսներն են՝ երկրաքարչ վայելքներէն, պզտիկ փառասիրութիւններէն, խաբուսիկ երանութեան՝ հանգիստի պայմաններէն իրենք զիրենք խզած, զանոնք արհամարհած, անոնցմէ ուրացուած։ Բայց նաև ամենէն երջանիկները, որոնց, խորունկ բնազդով մը, կը նախանձին բոլոր բարեմէն երիտասարդ հոգիները։ Ու կը նախանձին մինչև իսկ անոնց կանխահաս մահուան։ Յատկանշական չէ՞ մահու այս նախանձը երիտասարդութեան մօտ, իրրեւ արտայայտութիւնը խորունկ այն բնազդին, որով անոնք կը զգան թէ այն ուրախութիւնը, երջանկութիւնը որ կը լեցնէ հերոսի մը հոգին, տէրը ընել կուտայ ինքզինքին, ու դէմառդէմ կենալ՝ արտաքին աշխարհի բիրտ խոչընդոտներուն դիմաց, աւելի կ'արժէ քան ամէն բախտաւորութիւն, ու ամէն հարստութիւն և յաջողութիւն։

Ասոր համար է որ հայրենիքները իրենց երիտասարդներուն կը դիմեն, երբ խնդրի է հերոսութեան հոգիով մը պաշտպանութիւնը ընել իրենց սահմաններուն, խաղաղ ապրումին մտահոգութեամբը իրենց ժողովուրդին։ Եւ ասոր զիտակցութեամբը, այդ զգացումին թեւադրութեամբն է որ ամէն

հայրենիք իր երիտասարդութեանը մէջ կը տեսնէ, կը փնտռէ իր յաղթանակներուն ներքին գաղտնիքը, զօրութիւնը։

Ասոր համար է նաև որ եկեղեցին երիտասարդներուն կը դիմէ, առաջարկելով անոնց կատարել իրենց ուխտը իր «լուծոյն» ներքեւ, իր ծառայութեանը մէջ մտնելու։ Իրենց այդ տարիքին, արդարեւ, անոնք պիտի գիտնան խոյանքով մը նետուել առաջ, և այդ թափին, հերոսական այդ հոգիի սլացքին մէջ գերազոյն զոհողութիւնն ալ ընել իրենց գոյութեան, իրենց թարմատի կեանքին։ Այնքան դիւրաւ, որքան դժուար պիտի ըլլար ատիկա, քաղքենի մը տաշնութեամբ մեծցած, հաշիւներու տարիքին մօտեցած, «աշխարհի կապուած» հոգիներուն համար։ Հասկնալի՝ այն ատեն, պարագան անոնց որոնք ետ կը դառնան այդ ճամբայէն, որուն մէջ թերեւս նոյն խոյանքով էին նետուել։ Անոնք սնանկացած, խարդախուած այն հոգիներն են, որոնց քիչ քիչ իջեր նստեր է տարիքը, որոնք տարուեր են կեանքի սեղաններու շուրջ, կապուեր անոնց, իրենց պարմանութիւնը ծախել «աշխարհի որդիներուն բարեկամութեան» համար, ու աներազ մարդերուն հանգանակը սորվել։ Ու ցաւալին այս ողբերգութեան՝ իրենց մոռնալը՝ թէ ի՞նչ երազով էին ճամբայ ելեր, և իրենց չգիտնալը՝ թէ ո՞ւր կ'երթան իրենք այսպէս։

Կարենալ բանալ, ու միշտ բացուած տեսնել երկինքը։ Ահա ինչ որ զաղտնիքն է, կրնանք ըսել, երիտասարդ հոգիներու թարմութեան, աշխոյժին, անպարտիլուութեան, հրապոյրին ու անուշութեան։ Մնալ այդպէս յաւերժական երիտասարդութեան խանդին մէջ, հակառակ տարիներու թաւալումին։ Ահա, միւս կողմէ, խորհուրդը զոր դնել ուզել են Հայաստանեայց եկեղեցւոյ երանելի հայրապետները, Ս. Ստեփանոսի յիշատակի օրը կարգադրելով իրրեւ տօնը եկեղեցւոյ սպասաւորութեան մէջ իրենց առաջին քայլը ընող ստրկաւագնեւորուն։ Ի՞նչ փոյթ այլևս, դատումը այն մարդերուն, որոնք քիչ բան կը հասկնան իրենցը չեղող, տարօրինակ իսկ թուող այս աշխարհէն։ Ու մեղքնան ալ թերեւս, խորհելով որ՝ շատ երիտասարդ, անոնք աւելի ժամանակ ունին կատարելութեան, ուստի դժուար է ամբողջ ապագայ մը զոհել։

ԱՐԴԻ ԱՇԽԱՐՀԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆ

Ի՞նչ ունի տալիք քրիստոնեությունը արդի աշխարհին: Այս է հարցը որով պիտի զբաղվինք:

Թող տանք մեզ՝ հարց տալ սակայն, նախ, թե արդի աշխարհը ի՞նչ կը կարծէ թէ քրիստոնեությունը ունի տալիք:

Առհասարակ կը հաւատացուի թէ եկեղեցիները կազմակերպություններ են որոնք կրօնք կը մատակարարեն անոնց՝ որոնք պէտք ունին անոր. կրօնքի զանազան տեսակներ: Անոնցմէ ոմանք ծիսապաշտ են, ընծայելով իրենց նուիրեալներուն՝ անտարակոյս, մասամբ՝ գեղեցկագիտական և մասամբ՝ կրօնական գոհացում, խորհուրդ-պաշտամունքի կատարումով: Ուրիշներ՝ առաջին գիծի վրայ կը դնեն՝ անձնական աղերս մը անհատին համար իր կեանքը բարեփոխելու: Քրիստոնեությունն աւելի ազատական տեսակներ, կը հայթայթեն քարոզներ որոնք, իրապէս, բնաբանային վիճաբանություններ են օրուան հարցերու շուրջ, և կը նկրտին քաջալերել ընկերային խեղապաշտությունը: սէրը խաղաղութեան, և իրագործումը ա'լ աւելի սիրելի առաքինություններու:

մինչդեռ տարիքով հասունները թիրեւս այդքան չգոհարէին հրաժարիլ իրենց կեանքի մնացորդէն: Ի՞նչպէս գիտնային, բարեմիտ այդ մարդուկները, թէ իրենց գիտցածէն տարբեր է միւս այն աշխարհը, որ հեռու է այնքան իրենցմէ: Ի՞նչպէս սեղմէին սահմանափակ իրենց ուղեղին մէջ թէ երկտասարդ այդ հոգիները այնքան ուժգին կը զգան իրականությունը բարձրացումին, որ աւելի դիւրաւ պիտի զոհէին իրենց մեղքացում ալ այդ ապագան: Երկտասարդին համար անցեալէն և ներկայէն շատ աւելի բան կայ ըլլալիքին մէջ: Այդ գալիքը, ըլլալիքը աւելի իրական է քան եղածը, քան ներկայ վիճակը, ու անոր է ամենէն աւելի ինքզինքը պրկած, և անոր է ամենէն աւելի իր կարողություններուն սլացքը բացած:

Երանի՜ այն հոգիներուն որոնք զիտեն ետեւ չնայիլ, ու զիտեն մանաւանդ հիացումը ունենալ իրենց երազներուն . . .

ԹՈՐԴՈՐ ԱՅԵՂԱՅ

Համոզում գոյացուած է թէ կրօնքը անհատական մտահոգութիւն մըն է, եւ անձնիւր մարդ պարտի եզրակացութեան մը յանգիլ՝ աստուածաբանական խնդիրներու շուրջ:

«Այս խորթմիաց հարցերու շուրջ ոչ մէկ աստուգութիւն կրնայ գոյութիւն ունենալ, աստուածաբանները իրենք իրենց մէջ տարակարծիք են, և ունէ պարագային, այն անգայտ ոլորտը, ուր տեղի կ'ունենան իրենց վիճաբանությունները զիրենք անհասկնալի կ'ընծայէ պարզ մարդուն: Կրօնական հաւատալիքը կարճ խօսքով, տեսակէտի խնդիր է: Ոչ թէ անոր համար որ կրօնական հաւատալիքը վիստակար է այլ՝ ի հակադրակէն, անոր արդիւնքը՝ յընդհանուրն, բարեբար, և անոնք որ կրնան ունենալ կրօնական հաւատալիք մը և կատարել անոր շատ ճշգրիտ պահանջները, ասոր համար իսկ պէտք է որ յարգուին: Իայց այն տարբերությունները որոնք զանազան եկեղեցիներու միջեւ գոյութիւն ունին, կ'ապացուցեն թէ կրօնական հաւատալիքը տեսակէտի խնդիր մըն է, և անոնց համար է ան՝ որոնք խառնուածքով ատակ են անոր, և անոնց՝ որոնց կը խօսի ան: Կան շատեր որոնք չեն զգար կոչումը անոր, ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս կան շատեր, որոնք երաժշտությունը չեն ըմբոշխներ՝ և որոնք, բնականօրէն, կ'անտեսեն զայն»:

Ակներեւ է այսպիսի կեցուածքի մը անճահութիւնը: Վասնզի եթէ Աստուած մը գոյութիւն ունի, Իր գոյութիւնը, Իր բնութիւնը չի կրնար դադարիլ ըլլալէ կենսական մտահոգութիւն բոլոր մարդոց, եթէ Ան գոյութիւն ունի, Ան է իրականութիւնը որ հիմը կը կազմէ բովանդակ մարդկային կեանքին, և անհատ մը կեանքը իրապէս ապրած պիտի ըլլայ միայն՝ երբ ունենայ հաւատք Աստուծոյ վրայ, և ընկերային կեանքը միայն այն ատեն իր ճիշտ հիմին վրայ դրուած պիտի ըլլայ երբ հիմնուած է հասարակաց հաւատքի մը վրայ:

Պարզ է թէ երբ կրօնական հաւատալիքը նկատուի իրր այլամեթօրէն անհատական մտահոգութիւն, ընկերային կեանքը ոչ ևս կրնայ հիմնուած ըլլալ Աստուծոյ հաւատքին վրայ: Անձնական աստուածաբանական հաւատալիքներ չեն արտօնուած ազգելու ճարտարարուեստական, վաճառա-

կանական և քաղաքական գործերու ընթացքին վրայ: ԺԺԴՂ դարու բարոյախոսներ կը հաւատային թէ քրիստոնէական բարոյականի չափանիշ մը կրնար զեռ պահպանուիլ առանց քրիստոնէական հաւատքի՝ Աստուծոյ վրայ: Սակայն, այժմ բացայայտ է թէ պատրանք մըն էր այդ: Արդի աշխարհը հեռացած է քրիստոնէական բարոյականէն, և չունի այժմ հաստատուն չափանիշ ճշմարտի ու ստեղծի, և ոչ ալ՝ հասարակաց հաւատք՝ թէ կայ ճշմարիտ մը և սուտ մը:

Ի՞նչ է այն հիմքը ուրիշն, որուն վրայ կ'ապրուի ընկերային կեանքը: Այսօրուան համուռքներուն համար նիւթական լաւա-կեցութիւնն է այն, վայելչութիւն, հանգիստ, յաջողութիւն աշխարհի մէջ, երջանիկ կեանք մը, հաճոյքներ, ինքնաշարժ կռքեր, յաճանք, խոստովում որքան որ կարելի է ֆիզիքական և յուզական անհանգստութենէն, ժամանում հեշտին և երջանիկ կեանքի մը մինչև անսոստափելի վախճանը: Ալքսը Հըքսլիի (Aldous Huxley) Brave New World (Կարին Նոր Աշխարհ) սահմակեցնող երգիծանք մըն է արդի կեանքի վրայ, ճիշդ որովհետեւ կը նկարագրէ այնքան անողորմօրէն՝ ուղղութիւնը որուն մէջ կը տարութեբի ընկերութիւնը:

Վայելչութեան՝ ընկերային կեանքի վրայ տիրապետութեան ուրիշ լուսարանութիւն մը կարելի է գտնել համաձայնութեան մէջ զինագործ ընկերութիւններու և խաղաղասէրներու՝ որոնք կ'ուրանան իրականութիւնը բարիի ու չարի:

Ուղաղասէրի սիրական առարկութիւններէն մին է պատկերացնել արհաւիրքները պատերազմի, իրր յառաջդիմութեան և հանգիստի կործանարար, անգիտանալով այն պահանջքը զոր հին բարոյախոսներ կ'ընէին, թէ պէտք է պարտականութիւնը ըլլայ ազգի մը, ի խնդիր արդարութեան՝ պատերազմի երթալ:

Զինագործ ընկերութեան առաջնորդ մը խնդիրը կը դնէ սապէս «Մեծ զինագործ ընկերութիւններ չունին ազգային կամ քաղաքական նախապաշարումներ . . . եւ այսպիսի վերացական գաղափարներու արժէքը ինչպէս արդարութիւն կամ ազատութիւն, կը թողուն անոնք հեղգ և բը-

նադանցական միտքերու վիճարանութեան, կամ կը գործածեն այդ եզրերը իրր պատշաճ մեղմարանութիւններ (euphemisme) որոնցմով զրանազէտներու իրական նպատակները սքողուած կրնան ըլլալ, և ժողովուրդի մը կարողութիւնները՝ զեկապարուիլ»:

Շատ գտնելի, անտարակոյս, սակայն, այս հեղինակը կը բաժնէ խաղաղասէրի հետ ուրացումը արդարութեան և իրաւունքի իրր վարիչ նկատողութիւններ միջազգային յարաբերութիւններու մէջ:

Մինչ այդ՝ մարդկային ընկերութիւնը աւելի ու աւելի կ'իսանկախ կը դառնայ անտեսապէս:

Բայց հոգեւորապէս աշխարհը աւելի ու աւելի նուազ միութիւն մը կը դառնայ: Մարդիկ աւելի ու աւելի օտարականներ են իրարու: Օտարականներ՝ զրացի տան մէջ բնակող մարդոց: Անհատն ու ընտանիքը կը կորսուին բազմութեան մէջ, օտարականներ՝ միլիոններու մէջ: Ծարտարարուեստական կեանքի կազմակերպութիւնը հոգեկան քիչ միութիւն ունի համապատասխան անոր:

Դործարանները կը զբաղին իրենց աշխատաւորներու հետ իրր սաշխատող ձեռքերու՝ և կը հեռացնեն զանոնք երբ այլևս պէտք չունին անոնց: Աշխատանքը մեքենայական կը դառնայ և մեծ չափով՝ աշխատանք առանց պատուի, առանց շահի, առանց ճարտարութեան, — ստրուկի աշխատանք: Մեքենան է որ կը նուաճէ մարդը:

Այս ամենուն հետ կ'ընթանայ ստրուկ մտայնութիւն մը: Օրաթերթի մը ազգարարութիւնը ցոյց կուտայ վեց երիտասարդներ՝ միեւնոյն մեքենայացած դէմքերով և միեւնոյն մեքենայացած միտքով, որոնք զօրծի կ'երթան նոյն օրաթերթը կրելով համամտօրէն իրենց ձախ անութիւն տակ:

Punch (*) կուտայ մեզի պատկեր մը Ծնունդի առթիւ առանձնացած մարդոց խումբերու, անփառունակ տան մը մէջ, որոնք քնաթաթախ մտիկ կ'ընեն Ծննդեան միեւնոյն հանգէս մը՝ ձայնասփիւռէն: Քիչ ընկերային կեանք կայ մեր քաղաքներու ընդարձակ արուարձաններուն մէջ: Ստոյգ է թէ կան Cricketի ակումբներ, Tennisի ակումբներ և ընկերային ակումբներ, որոնք

(*) Անգղիական նշանաւոր երգիծաթերթ մը:

մարդիկ քով քովի կը բերեն։ Սակայն սինէմաներ՝ ուր կը դիմեն բազմութիւններ՝ չեն ընծայեր բնաւ ոչ մէկ ընկերային կեանք։

Աւելի ու աւելի մակերեսային կ'ապրին բազմութիւնները, հոգեկան միայնութեան մը մէջ, որ աւելի ու աւելի ամբողջական կը դառնայ։ Զարմանալի չէ որ այսպիսի ընկերութեան մը մէջ մարդոց խմբեր փափաք ունենան միատեղ քալել համազգեստներով։

Յաշիւմը երկիւղ կ'ազդէ, որովհետեւ կը մատնէ անկումը ընկերային հին կառոյցին։ Ինչպէս հին Հռոմի օրերուն՝ նոյնպէս այժմ, քաղքենին կը բարգաւաճէ զգայնոտ զգացում մը գէպի զիւղը, որուն նկարագրելու հանգստաւէտ հրապոյրը սփոփանք մը կ'առնէ քաղաքի միօրինակ սգեղութենէն։

Վիւզը սակայն, կ'ընէ լաւագոյնը ինքզինքը քաղաքակրթելու՝ քաղաք երթալով գնելու տականք ապրանքներ եւ վաճառելու նոր մեքենայացած տնային, ու կորսնցնելու վրայ է իր հին հասարակաց հաւատքն ու հին ընկերային կեանքը։

Կայ սակայն, եւ կամ կար գեռ մինչեւ վերջերս, իրական հասարակաց հաւատք մը — հաւատք յառաջդիմութեան մէջ, որը ժողովրդարուն ազդեալութեան զրաւեց տեղը հին հասարակաց հաւատքին՝ Աստուծոյ վրայ։ Մարդիկ չը քսելի նման արտայայտած են անկեղծ մանկունակ հաւատք մը մարդու կարողութեան մասին ինքզինքը զիտերով եւ ճարտարարուեստով կատարելագործելուն մէջ։ Եւ յառաջդիմութիւնը պիտի վանէր ապագայ երկնքի մը պէտքը երկինք մը երկրի վրայ ստեղծելով։

Ինկ Աւագերէնցը (Dean Inge), որ չի հաւատար յառաջդիմութեան, կը մէջրերէ հետեւեալ նախադասութիւնները չըրպրք Սփինքսին, «Յառաջդիմութիւնը զիպուած մը չէ, այլ՝ անհրաժեշտութիւն մը։ Ինչ որ չարիք եւ անբարոյութիւն կը կոչենք պէտք է անհետանան։ Ստոյգ է թէ մարդը պէտք է կատարեալ դառնայ»։ «Իտէալ մարդու ծայրագոյն զարգացումը ստոյգ է — այնքան ստոյգ որքան ունէ եղբակացութիւն որուն մէջ կը զետեղենք ամենէն բացարձակ հաւատքը, զոր օրինակ, թէ բոլոր մարդիկ պիտի մեռնին»։ «Միշտ գէպի կատարելութիւնն է հզօր շարժումը — գէպի

կատարեալ զարգացում եւ՝ անխառն բարին»։

Սակայն տեղի ունեցած է պատերազմ մը եւ տեղի ունեցած է խաղաղութիւն մը, եւ մենէ շատեր այլեւս չեն ողջուներ յառաջդիմութեան գաղափարը խանդավառութեամբ։ Ան մենէ շատեր անգործութեան է գատապարտած։ Ծիւղ է թէ նիւթականագէտ հրաշալիքը կը շարունակուի։ Տարուէ տարի շատ աւելի բան կը սորվինք կենսաբանութեան, քիմիագիտութեան եւ հին պատմութեան շուրջ, կը բարելաւենք մեր վարչաշարժներն ու երկաթուղակառքերը, եւ մեր մեքենաները՝ պատրաստելու համար հազուստներ՝ որոնց համար երբեմն, յիսուն դերձակներ կը պահանջուէին, ու՝ մեր կոռուող օդանաւերը, ոմբակոծիչներն ու երկարածիկ թնդանօթները։ Բայց բոլոր այս յառաջդիմութիւնը՝ կեանքը տպրելու արժանի չ'ընծայեր։

Երիտասարդ հնձեւանւորը կրնայ գոհացնել իր կարողութեան զգացումը արագութեան շահատակութիւններով մեր չքեղ կեդրոնական ճամբաներու վրայ, սակայն այդ միայնակ ժամանցն (pastime) է որ կը մեկուսացնէ զայն իր ընկերներէն։

Կ'ապրինք սարսափի ներքեւ քաղաքակրթութեան անկումին՝ հոգեկան սպառու մին ընդմէջէն։ Կ'ապրինք սարսափին ներքեւ ուրիշ պատերազմի մը որ վախճանը կրնայ ըլլալ։

Եկեղեցիները չեն կրնար վեր բռնել բարոյական կորուրը քաղաքակրթութեան՝ հասարակաց բարոյն համար՝ իտէապաշտութեան եւ անձնազոհութեան բարձրացնելով մարդիկ։ Չեն կրնար հրաժարիլ իրենց աստուածաբանական վէճերէն, իրենց ժամանակավրէպ ծիսապաշտութենէն, փրշրել, կործանել պատերը որոնք կը բաժնեն աղանդը աղանդէն, եւ միացնել իրենց ոյժերը հասարակաց յարձակումով մը՝ օրուան չարիքներու վրայ։ Եկեղեցիները չեն կրնար փրկել ընկերութիւնը»։

Մեծ ճիգ մը, արդարեւ, եղած է սպառողինելու քրիստոնէութիւնը յառաջդիմութեան ոյժերուն, եւ այդ՝ կոչուած է Աղատական կամ Արդիական քրիստոնէութիւն։ Ան հրապուրած է իրեն որոշ համեմատութիւններ անդամներու բազմութիւն «Եկեղեցիներ»ու, սակայն, ան չէ գերեւ վարած Եկեղեցիները իրր ամբողջութիւն,

և ամենէն հզօր միտքեր եկեղեցիներու մէջ՝
վճռապէս հեռու կը մնան անկէ։

Արդիականութեան շուրջ երկու բան
բաւական որոշ կը թուին ըլլալ։ Առաջին՝
տարբեր բան մըն է ան հին քրիստոնէութեանէն,
ոչ թէ հին Աւետարանը վերստին
յայտարարուած է նոր ձեւերու մէջ նոր դա-
րու մը համար, այլ տարբեր Աւետարան
մը։ ԺԹՐԴ դարու ազատական աստուածա-
բանները Աւետարաններուն Յիսուսը մեկ-
նաբանած են իբր բարոյական և կրօնա-
կան մեծ ուսուցիչ, ներշնչիչը զուտ հո-
գեկան իտէալներու որոնցմով կը փափա-
քէին անոնք ապրիլ։ Սակայն անոնք չէին
կրնար չտեսնել թէ Ս. Պօղոս և Ս. Յով-
հաննէս կարելի չէր այսպէս արդիակա-
նացնել։ Զանազանութիւն մը կը գնէին
անոնք Լեւան Գարոբի վճիտ, արևոտ հա-
ւատքին և Ս. Պօղոսի մօայլ հաւատալիք-
ներուն մեղքի, քաւութեան և զոհի միջև.
Ս. Պօղոս երկրորդ հիմնադիրը եղաւ Քրիս-
տոնութեան, այն մարդը որ սկսաւ շնոր-
հազրկուիլ կաթոլիկութեան մէջ։ Ահա խոս-
տովանութիւն մը՝ թէ իրենց սեպհական
հաւատքը տարբեր բան մըն էր քրիստո-
նէական աւանդական հաւատքէն։

Արդի ուսումնասիրութիւնը հանդուր-
ժողօրէն ստոյգ կ'ընծայէ թէ այն Յիսուսը
որ նկարագրուած է ԺԹՐԴ դարու Յիսուսի
կեանքներուն մէջ, որոնք, սուսկերու պէս
ծաղկեցան Գերմանիոյ մէջ, երբեք գոյու-
թիւն չէր ունեցած, թէ այս կարգի ոչ-ար-
դիական երևոյթներ՝ գեներու հաւատալիք-
ներ և պայքար արմատական չարիքի դէմ,
եւ՝ վախճանաբանական հաւատալիքներ
առնչութիւն ունին՝ այսպէս կոչուած՝ երկ-
րորդ Գալուստի հետ, կեդրոնական և առաջ-
նակարգ գիծեր են Յիսուսի Աւետարանի
մէջ, և թէ Աւետարանը որ յայտարար-
ուած էր Գալիլիոյ մէջ, այնքան մաս կը
կազմէր փրկութեան վարդապետութեան
որքան Ս. Պօղոսի Աւետարանը։ Ոչ-հրա-
շախառն «պարզ քրիստոնէութիւն»ը որ
այնքան աներկբայօրէն հաստատած էր ըլ-
լալ Յիսուսի սկզբնական ուսուցումը, էր
արդարեւ, ԺԹՐԴ դարու գաղափարներու
ծրագրումը՝ առաջինին մէջ։

Թարգմ. ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
(Նարունակելի)

ԱՂՕԹՔԸ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ Է

Գրեց Տֆր. ԱԼԷՔՍԻՍ ՔԱՐԷԼ

«Նայն իսկ մեր ամենաթեթեւ մղումը
դէպի աղօթք իր զօրաւոր եւ բարեբա-
ւազեցութիւնը ունի մեր կեանքին վրայ»։

Տֆր. Ալեքսիս Քարել ի վաղուց անսի-
համոզուած էր այն իրողութեան քէ կեանքի
երեւոյթներէն շատեր չեն կրնար գիտակա-
նօրէն բացատրուիլ։ Դիտե ան զոր օրինակ,
որ բուժելու հրաշքներ կարելի են. Լուսի
մէջ ան շաքարեցեղ ուսումնասիրեց զանոնք,
եւ երբեք պիտի չմոռնայ քէ իր աչքերով իսկ
սեսած է փաստաւոր վերքի մը սպիանալը։
Տֆր. Քարել երեսուն եւ երեք տարի շարունակ
կենսաբանական յաջող պրպտումներ է քած
Բոֆֆելը Հաստատութեան մէջ մինչեւ 1939.
իր շատ մը պատուանշաններուն մէջ կայ
նաեւ Նորհույն-Կանկի շքանշանը փաստի
պրպտումներուն համար, եւ Նոպելեան մր-
ցանակին արժանացած է ան յաջողապէս
ուսումնասիրելով արեան երակները։ Իր
«Մարդ Անճանօք»ը ամենէն շատ վաճառ-
ուած գիրքը եղած է 1935ին։

Աղօթքի մասին իր շանեկան մէկ յօդ-
ուածը բարձրանաբար կը ներկայացնենք հոս։

* * *

Աղօթքը միայն պաշտամունք չէ. ան
անտեսանելի բխում մըն է նաեւ մարդուն
պաշտելու ոգիին — ոյժի ամենէն զօրաւոր
ձեւը որուն կարելի է ծնունդ տալ։ Աղօթ-
քին ազդեցութիւնը մարդկային մտքին եւ
մարմնին վրայ այնքան յայտնի է որքան
գաղտնի գեղձերունը։ Իր արդիւնքները
կարելի է հափել մարմնական թեթեւացման,
աւելի մեծ իմացական աշխուժութեան,
բարոյական կորովի և մարդկային ծանօթու-
թեանց տակ զտնուող իրականութիւններու
խորունկ հասկացողութեան վիճակներով։

Եթէ մարդ անկեղծօրէն աղօթելու սո-
վորութիւն մը չլինէ իր մէջ, անոր կեանքը
նշանակելի կերպով և խորապէս պիտի
փոխուի։ Աղօթքը իր անկեղծ կնիքին զը-
րոշմը կը գնէ մեր արարքներուն և կեն-
ցաղին վրայ։ Կեանքի հանդարտութիւն մը,
զրկազծային և մարմնական անդորրութիւն
մը կը նշմարուին անոնց վրայ որոնց հո-
գեկան կեանքը այսպէս հարստացած է։
Ողջմտանքի խորունկ ալքերուն մէջ բոց
մը կը բռնկի, և մարդը ինքզինքը կը
ճանչնայ։ Իր եսասիրութիւնը, իր տխմար
հպարտութիւնը, իր վախերը, իր ցանկու-

թիւները, իր սայթաքումները երեւան կը հանէ: Կը դարգացնէ իր մէջ բարոյական պարտաւորութեան և գիտակից խոնարհութեան մը զգացումը: Այսպէս կը սկսի հոգիին դէպի Շնորհքի Թաղաւորութիւնը սլացում մը:

Աղօթքը ոյժ մըն է այնքան իրական որքան երկրի ձգողականութիւնը: Իբրեւ բժիշկ հանդիպած եմ մարդոց որոնց պարագային բոլոր բուժումները ձախողելէ վերջ աղօթքի անկեղծ ջանքով մը ազատած են հիւանդութեան և մեղամաղձութեան վիճակներէն:

Ան աշխարհի վրայ միակ ոյժն է որ կը թուի յաղթահարել այսպէս ասած «Բնութեան օրէնքը»: Այն առիթները ուր աղօթքը իրապէս ըրած է այս բանը, կը կոչուին «հրաշքներ»: Բայց տեական և աւելի գանգաղ հրաշք մը տեղի կ'ունենայ ժամ առ ժամ մարդոց սրտերուն մէջ որոնք տեսած են որ աղօթքը կը լեցնէ զիրենք անսպառ ոյժով մը իրենց առօրեայ կեանքին մէջ:

Շատ մը մարդիկ աղօթքը կը նկատեն բաւերու ձեականացած սովորամոլութիւն մը, տկարներու ապաւէն մը, կամ նիւթական բաներու մանկամիտ աղերսանք մը: ցաւալի է որ մենք կ'արժեզրկենք աղօթքը երբ այս պայմաններու մէջ կ'ըմբռնենք զայն, ճիշդ այնպէս ինչպէս կը ստորգնահատենք անձրեւ երբ կը մտածենք թէ ան բան մըն է որ մեր պարտէզին թռչնաւազանը կը լեցնէ: Իրապէս ըմբռնուած աղօթքը հասուն գործունէութիւն մըն է՝ անհրաժեշտ մարդկային անձնաւորութեան կատարեալ զարգացման, — մարդուն բարձրագոյն կարողութիւններուն վերջնական ամբողջականութիւնը: Աղօթքին մէջ է միայն որ մենք ձեռք կը բերենք այն կատարեալ և ներդաշնակ համադրութիւնը մարմին, մտքին և հոգիին, որ կուտայ մարդկային այդ «գիւրարեկ եղէգին» իր անձկելի զօրութիւնը:

«Խնդրեցէք և տացի ձեզ» խօսքը ճշմարտուած է մարդոց փորձառութեամբ: Արդարեւ, աղօթքը կրնայ չկենդանացնել մեռած մանուկը կամ չամօքել ֆիզիքական ցաւը, բայց բատիոմի պէս լուսաւոր եւ ինքնածին զօրութեան մը աղբիւր է ան:

Ուրեմն ի՞նչպէս աղօթքը զմեզ կ'ամբարապնդէ այսքան ուժական զօրութեամբ մը: Այս հարցումին պատասխանելու հա-

մար (ընդունելով հանդերձ որ գիտութեան իրաւասութենէն դուրս է ան), պէտք է ցոյց տամ թէ բոլոր աղօթքները հասարակաց մէկ բան ունին: Մեծ աղօթերգութիւն մը, յաղթական ովսանաները, կամ լեռնաբնակ որսորդի մը խոնարհ աղերսանքները՝ որսի մէջ բախտ ունենալու համար, նոյն ճշմարտութիւնը կը մատնանշեն: Թէ մարդկային արարածները կը ջանան աւելցնել իրենց սահմանափակ ոյժը գիմելով բովանդակ զօրութեան անսահման աղբիւրին: Երբ կ'աղօթենք, մենք զմեզ կը չընթացնենք անսպառ շարժիչ ոյժին որ կը պատէ տիեզերքը: Կը խնդրենք որ այդ ոյժէն մաս մը մեր պէտքերուն բաշխուի: Նոյնիսկ խնդրելով՝ մեր մարդկային կարօտութիւնները կը գոհանան, և մենք զօրացած ու վերանորոգուած կ'ըլլանք:

Բայց մենք երբեք պէտք չէ զԱստուած կոչենք պարզապէս մեր քմահաճոյքներուն գոհացում տալու համար: Աղօթքէն մենք շատ աւելի ոյժ կը ստանանք երբ զայն կը գործածենք ոչ թէ իբրեւ աղերսանք մը, այլ իբրեւ բաղձանք մը իրեն աւելի նմանելու: Աղօթքը պէտք է նկատել իբրեւ վարժութիւն Աստուծոյ ներկայութեան: Գիւղացի ծերունի մը առանձին նստած էր զիւղական եկեղեցիին վերջին նստարանին վրայ. «Ի՞նչ բանի կը սպասես» հարցուցին իրեն. «Ես իրեն կը նայիմ եւ Ան ինձի» պատասխանեց ան: Մարդ կ'աղօթէ ոչ միայն Աստուծմէ յիշուելու համար այլ նաեւ ինք զԱստուծոյ յիշելու:

Հետեաբար աղօթքը ի՞նչպէս կարելի է սահմանել: Աղօթքը մարդուն ճիգն է Աստուծոյ հասնելու, հաղորդակցելու անտեսանելի էակի մը հետ, Արարչին բոլոր իրերուն, գերագոյն իմաստութեան, ճշմարտութեան, գեղեցկութեան և զօրութեան, ամենուս Հօրը և Փրկչին: Աղօթքին այս նպատակը միշտ պահուած կը մնայ իմացականութենէն, որովհետեւ թէ՛ լեզուն և թէ՛ մտածումը կը ձախողին, երբ կը փորձենք զԱստուած բացատրել:

Մենք գիտենք սակայն որ ամէն անգամ որ գիմենք Աստուծոյ ջերմեռանդ աղօթքով, կը փոխուինք գէպի լաւը թէ՛ հոգիով և թէ՛ մարմնով: Զի կրնար պատահած ըլլալ որ մարդ վայրկեան մը անգամ աղօթած ըլլայ, առանց բարեբար արդիւն-

քի. «Ոչ ոք երբեք աղօթած է» կ'ըսէ էմբրսըն, «առանց բան մը սորվելու»:

Ամէն տեղ կարելի է աղօթել. փողոցներու, գետնուղիներու, դրասներու, խանութի և գպրոցի մէջ: Զկայ աղօթելու մասնաւոր կեցուածք, մամանակ կամ տեղ:

«Ասորէ Աստուծոյ մասին քու շնչելէդ աւելի յաճախ» կ'ըսէ եպիկտէտ Ստոյիկեանը: Աղօթքը որպէսզի անձնաւորութիւն մը ձեռնկերպէ իրապէս պէտք է սովորութիւն դառնայ մեր մէջ: Անխմատ է աղօթել առաւօտուն և օրուան մնացեալ մասը հիթանոսի մը պէս ապրիլ: Ծճարկաւ աղօթքը ճամբայ մըն է կեանքի, և ճամբորդոյն կեանքը էապէս ճամբայ մըն է աղօթքի:

Հաւազոյն աղօթքները հանճարեղ սիրողներու արտայայտութեանց կը նմանին, միշտ միեւնոյն խնդրին շուրջ՝ բայց երբեք երկիցս կրկնուած: Ամէնքս ալ չենք կրնար այնքան յորինողներ ըլլալ աղօթքի որքան Ս. Թէրէզ մը կամ Գլիերմոյի Պերնարտոս մը, որոնք երկուքն ալ իրենց պաշտանքը դրին խորհրդաւոր գեղեցկութիւն ունեցող բառերու մէջ: Բարեբախտաբար սակայն, անհրաժեշտ է անոնց ճարտասանութիւնը ունենալ. մեր ամենաթեթեւ միտումը աղօթքի՝ ընդունելի է Աստուծմէ: Եթէ նոյնիսկ մենք արգահատելիօրէն համար մընանք կամ եթէ մեր լեզուները նանրութեամբ և խարէութեամբ ծանրացած ըլլան, փառաբանութեան մեր տկար վանկերը ընդունելի են իրեն, և Ան կը ցօղէ մեր վրայ իր զօրացուցիչ սիրոյն յայտնութիւնները:

Այսօր աւելի քան երբեք աղօթքը մարդոց և ազգերու կեանքերը յղաւորող անհրաժեշտութիւն մըն է: Անոր կրօնական իմաստին շեշտաւորման պակասն է որ աշխարհը քայքայման եզրին հասցուցած է:

Մեր ոյժին և կատարելութեան ամենախոր աղբւրը եղկելիօրէն ճգճիմ մնացած է: Աղօթքը, իբրեւ հողիին հիմնական վարժութիւնը, մեր ներքին կեանքին մէջ աշխուժօրէն պէտք է կիրարկուի: Մարդուն լքուած հողին ըստ բաւականի պէտք է զօրաւոր դարձնել անգամ մը ևս վերագտնել տալու համար ինքզինքը: Որովհետեւ եթէ աղօթքին զօրութիւնը անգամ մըն ալ արձակուի և զործածուի սովորական մարդոց և կիներու կեանքին մէջ, եթէ ողին իր նպատակները յատկ և անվասօրէն յայտարարէ, տակաւին յոյս կայ որ աւելի լաւ աշխարհի մը համար եղած մեր աղօթքները պիտի գտնեն իրենց պատասխանը:

Թրգվ. Հ. Ա. Ո.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Տեղը Աւետարանին մէջ. — Կը հանդիպինք անոր Աւետարանին Ա. գլխոյն 1-18 համարներուն մէջ: Աւետարանին մնացեալ ամբողջ մասերուն մէջ ոչ մէկ անդրադարձում այդ մասին: Վերոյիշեալ համարներով Առաքեալը կը մօտենայ Քրիստոսաբանութեան ամենէն էական խորքը կազմող հարցի մը, որ Բանին Վարդապետութիւնը եղաւ: Այդ համարներով մեզի կը ներկայացուի Բանը իբրեւ ի սկզբանէ, որ եր առ Աստուծ. և որ Աստուծ իսկ էր: Այդ Բանը ստեղծագործ է միանգամայն, վասն զի ամենայն ինչ նովաւ եղեւ, եւ առանց նորա եղեւ եւ ոչինչ որ ինչ եղեւ: Կեանքը՝ Անով դոյութիւն առաւ, որ եղաւ նաեւ մարդոց Լոյսը: Այդ Լոյսը որ Բանն է արդարեւ, գալոց եր աշխարհ: Եկաւ այդ Լոյսը իրեններուն համար, բայց զժրախտաբար իրենները չընդունեցին զինքը: Իսկ անոնք որոնք ընդունեցին՝ անոնց տրուեցաւ Աստուծոյ Որդիներ ըլլալու իշխանութիւն: Լոյսը կամ Բանը արդարեւ մարմին եղաւ ու բնակեցաւ մարդոց մէջ, շնորհով և իմաստութեամբ լի: մարդիկ տեսան Անոր փառքը և հետեւաբար ընդունեցին շնորհը առատապէս:

Ի՞նչ է այդ Վարդապետութիւնը. — Քրիստոսի անձին ծագման, բնութեան, և անոր իրագործելիք դերին Վարդապետութիւնն է ան էապէս: Բան կոչումը այդ անձին, իմաստասիրական գրութիւններէ վերջուած փոխառիկ եզր մըն է: Քրիստոնէական մտածումը խորունկ հանդիտութիւն մը գտած է, իր ըմբռնած Քրիստոսի և Բան յղացքին հելլէն իմաստասիրութեան եւ Հին Ուխտի մտածման մէջ ունեցած պարունակութեան միջև: Հանգիստութիւն տեսնելու այս ճիգը արդիւնք է Քրիստոնէութիւնն ու իմաստասիրութիւնը իրարու հետ հաշտ ցոյց տալու խորունկ մտահոգութեան: Հին Ուխտի մէջ Բանը ստեղծագործ խօսքն է. «Եւ Բանիւ տեսան երկինք հաստատեցան եւ հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրու-

թիւնք նոցա» (Աղմ. ԼԳ. 6): Իմաստասիրութեան, մասնաւորաբար յոյն իմաստասիրութեան մէջ անիկա այս անգամ Ասուածային Միսմէն է, որ կը յայտնէ ինքզինք բնութեան բոլոր երեւոյթներուն մէջ: Արդ, Քրիստոնէական մտածումը՝ Քրիստոսի անձին մէջ կը ճշմարտէ երկու այս ըմբռնումները Բանին, և համադրելով զանոնք Քրիստոսի մէջ, շատ իրաւամբ պատշաճեցուցած և գործածած է Բան անուանակոչումը մարդացեալ Աստուծոյն, տալով անոր Քրիստոնէական դրոշմ: Եւ Յովհաննէս Աւետարանը էապէս ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ընդլայնումը այս մտածումին, որ Բանին Վարդապետութիւնն իսկ է:

Պատմականը Վարդապետութեան. — Շատ հինէն կուգայ անիկա: Ունի հարուստ պատմութիւն մը և հետեաբար զարգացման յաջորդական շրջաններ թէ՛ նախաքրիստոնէական և թէ՛ քրիստոնէական մտածումին մէջ: Բայց կարենալ տեսնելու համար Բանին Վարդապետութիւնը իր եղափոխական ամբողջ պատկերին մէջ, կ'արժէ որ նկատի առնենք զայն նախ յոյն իմաստասիրութեան, ապա Աղեքսանդրեան հրեայ աստուածաբանութեան, և վերջապէս Քրիստոնէական Աստուածաբանութեան մէջ:

Յոյն իմաստասիրութեան մէջ Բանին գաղափարը սկիզբ կ'առնէ Եփեսացի Հերակլիտէսով (535-475 Ն. Ք.), որ ներկայացուցիչը եղաւ Պորֆրոպաշտութեան, ընդդէմ Յոնիական իմաստասէրներու Նիւթապաշտութեան: Հերակլիտէսի համար տեսանելի աշխարհը խորհրդանշանային դրութիւն մըն է որ իրականութեան կէսը կը ծածկէ և միւս կէսը կը յայտնէ: Այդ իրականութիւնը Աստուածային Հոգին է տիեզերքին, որուն կեանքը կը ներկայացընէ ծննդեան և մահուան, լինելութեան և փոփոխման, եղծման և վերանորոգման, անվախճան շրջանառութիւն մը: Աստուածային այդ հոգին Բնութիւն է, ինքնակալ յառաջընթացութիւն, Ասուած ինքնին, շունչը եւ սկզբունքը կեանքին, և վերջապէս Լօկոսն է անիկա: Նոյն, մի և համասեռ է այդ Լօկոսը: Անիկա ներդոյ մտածումն է աշխարհին: Ան գոյութիւն ունէր բոլոր ժամանակներու մէջ, և սակայն մարդիկ միշտ անգիտակից են անոր մասին, զայն ճանչնալէ վերջ ալ: Այդ Լօկոսը ինչպէս կ'ըսէ

Իմաստասէրը՝ աստղերը կը պահէ իրենց ընթացքին մէջ. անիկա թաքուն այն ներգաշնակութիւնն է որ կայ գոյութեան մէջ տեսնուող հակամարտութեանց ներքեւ: Հերակլիտէսի մէջ կարելի չէ վերանցական Աստուծոյ մը հետքը գտնել, որուն միտքը կամ կամքը Լօկոսը ըլլար: — Անաքսագորասի մօտ Լօկոսը կամ Նուուսը, միջնորդն է Ասուծոյ եւ աշխարհի, կարգաւորող սկզբունքը ինքզինքին, և Ասուածային իմացականութիւնը: Պղատոնի մէջ քիչ բան միայն ուղղակի կը վերաբերի մեր նիւթին. թէ՛ և ան հիմնադիրը եղաւ իմաստասիրութեան մը ուր Լօկոսի գաղափարը լայն շրջանակ մը կ'ընդգրկէ: Ըստ Պղատոնի, Տիեզերքը, ստեղծուած է մտքին և նիւթին միաձուլումով. այդ միտքը կենդանի և բանաւոր գործարանաւորութիւն մըն է: Միածին Որդին Ասուծոյ, ինքնին Ասուած, և աւեսայայտիչ պաշկերը Բարձրեային:

Ստոյիկեանութեան մէջ սակայն Հերակլիտէսեան իմաստասիրութիւնը կ'ընդունի նոր կեանք մը և թարմ զարգացումներ: Հերակլիտէսի նման, ստոյիկեանները կրակը կը նկատեն սկզբնական գոյութիւնը, և նիւթական արտայայտութիւնը Աստուծոյ: Բայց օժտուած ըլլալով ներքին արդիւնաբար գործունէութեամբ մը, անիկա բեղմնաւոր միսմէն է Տիեզերքին, որ կը յայտնաբերէ ինքզինքը բնութեան բոլոր երեւոյթներուն մէջ: Քրիստոնէայ հեղինակներ, պինդ կառչեցան այս վարդապետութեան, զօգելու համար յոյն իմաստասիրութիւնը՝ իրենց կրօնքին հետ: Ամէն մարդ, ըստ Յուստինոս մարտիրոսի, իր ծննդեան պահուն կը մասնակցի տիեզերական մտքին, և այդ միտքը նոյնինքն Յովհաննէսեան Բանն է, որ ճշմարտաւոր առնէ զամենայն մարդ: Ստոյիկեան բեղմնաւոր միտքը Աստուածն է ինքնին, իբրեւ միակ Զօրութիւն, և Տիեզերական յառաջընթացութեան գործարանաւորող սկզբունք: Այդ Զօրութիւնը սակայն հաւասարապէս ներկայ չէ բոլոր արարածներուն մէջ: Միայն մարդը կրնայ մասնակցիլ անոր այդքան լիութեամբ: Որով մարդը միայն կարելի է նկատել այն էակը, որուն մէջ կը յայտնուի ամբողջ ազդեցութիւնը Աստուծոյ: Ստոյիկեանները գաղափարութիւն մը կը գնեն ընդմէջ ի զօրութեան կամ

անհրաժեշտ մնացած մտքին (reason) և Աստուծոյ գործնաւոր (en act) մտածումին մէջ։ Այս զատորոշումով Լօկոսի բառ կամ Պօսք Նշանակութիւնը նոր շեշտ մը կ'ըզենու, և հետեւաբար Ստոյիկեանութիւնը այս կերպով անցման կարելիութիւն մը տուած կ'ըլլայ հրեայ իմաստասիրութեան, նոյնաքննելու համար յունական Լօկոսը՝ իր կէտ անձնաւորեալ «եմպիւի բանին» հետ։ Ըստ Ստոյիկեաններու, բառերն ու մտածումները նոյն բաներն են էապէս, տարբեր երեւոյթներու վրայ ծաղկած։ Այնպէս ալ Լօկոսը մտածում է՝ երբ անհրաժեշտ է, և սակայն կ'ըլլայ հօսք՝ երբ կ'ահրաժեշտուի։ Յանարտայայտութեան և արտայայտութեան այս զատորոշումը գործածուած է հաւասարապէս թէ՛ Փիլոնի և թէ՛ Քրիստոնեայ Հայրերուն կողմէ։ Քրիստոնեայ հեղինակներ ուրիշ նպաստաւոր գաղափար մը ևս գտած են Ստոյիկեան վարդապետութեան մէջ, այն թէ, ինչպէս որ Լօկոսը ներկայ է մարդկային հոգիներուն մէջ, և հետեւաբար մարդիկ հաղորդակից են իրարու շնորհիւ այն Լօկոսին որուն կը մասնակցին անոնք, այնպէս ալ Ստոյիկեանօրէն բացատրելով՝ Լօկոս – Քրիսոստոս բնակելով հոգիներուն մէջ, կ'եղբայրացնէ մարդիկ իրարու։

Անցնելով հրեայ մտածողութեան ընդհանրապէս, Լօկոսի գաղափարը հոն ալ յայտնաբերած է յատկանշական առումներ։ Բայց պէտք է ըսել թէ հրեայ մտածողութեան մէջ Լօկոսի գաղափարը այն ատեն միայն կը շեշտուի երբ Բան Տեառն ըմբռնումը կ'անձնաւորուի, իրրեւ ենովայի գործունէութեան յայտնակերպումը։ Հին կտակարանի նախնական գրքերուն մէջ Բանի կամ Մեմրայի գործունէութեան կը զօդեն երեք գաղափարներ — Ստեղծագործութիւն, Նախախնամութիւն և Յայնուրիւն։ Աստուծոյ Պօսքը ստեղծեց աշխարհը, և անոր շունչը կենդանութիւն և նորոգութիւն ծաւալեց երկրի վրայ։ Աստուծոյ հոգատարութիւնը իր ընտրեալ ժողովուրդին նկատմամբ ուղղակի կը վերաբերուի Մեմրային։ Այդ Մեմրան է դարձեալ որ կը ներշնչէ մարգարէները և կը ծանուցանէ Օրէնքները։ Ենովայի գործունէութիւնները անձնաւորելու ձգտումը ակնյայտնի կ'երևան Հրեշտակի, Փառքի, Անունի, և մանաւանդ Աստուծոյ իմաստութեան մասին եղած արտա-

յայտութեանց մէջ։ Բայց Ենովայի այս անձնաւորումը աւելի բանաստեղծական է քան բնագիտական, ի բաց առեալ Հին կտակարանային այն գրքերուն մէջ որոնք յոյն ազդեցութեան գրոշմը կը կրեն իրենց վրայ։ Սակայն պէտք է աւելցնել թէ, ընդհանրապէս Հին կտակարանի մնացեալ բոլոր գրքերուն մէջ իմաստութեան յղացքը կը ձգտի Բանին տեղը գրաւել։ Փոփոխութիւն մը որ իրապէս հրեայ մտածումը աւելի մօտ կը բերէ յունականին։ Յովրին մօտ «իմաստութիւնը» քաւումն այն նպատակն է, որուն ի խնդիր կը գործէ Աստուած մարդկային գոյութեան մէջ։ Եւ կեանքի այդ մեծ գաղանիքը Աստուծոյ միայն գիտելի է։ Իմաստութիւնը՝ ըստ Առական՝ գերագոյն առաքինութիւնն է. ան կը կանգնի փողոցներուն անկիւնը և կը հրաւիրէ մարդիկ ընթանալ իր մատնանշած ուղղութեամբ։ Աստուած պատրաստած էր զայն աշխարհի ստեղծումէն իսկ առաջ։ Այդ իմաստութիւնը ներկայ էր Աստուծոյ՝ երբ Ան կը պատրաստէր Տիեզերքին ծրագիրը։ «Իմաստութեան» և «Ժողովուրդի» գրքերուն մէջ, հրեայ մտածողութիւնը այս ուղղութեամբ զարգացման նոր քայլ մը կ'առնէ զէպի յոյն իմաստասիրութիւն։ Ժողովուրդը կը ներկայանայ մեզի յաւիտեական իմաստասիրութեամբ մը, որ Ստոյիկեան ազդեցութեան մը շունչը կը մատնանշէ անոր մէջ։ Իմաստութեան գիրքը սակայն աւելի հրեայ է իր պարունակած զգացումներով։ «Իմաստութիւնը» կ'ըսէ Սիրաք, իր գլխաւոր արտայայտութիւնը գտած է Օրէնքի գրքերուն մէջ։ «Իմաստութիւն Սողոմոնի» կոչուած գիրքը, գործն է ուղղափառ հրեայի մը, որ ոչ մէկ համակրանք ցոյց կուտայ ժողովուրդի տեսակէտներուն։ Աստուածային իմաստութեան իր վարդապետութիւնը մեծապէս եղանակաւորուած է Ստոյիկեան և Պղատոնական գաղափարներով։ Իմաստութիւնը ներգոյ է Աստուծոյ, պատկանելով Աստուածային էութեան։ և սակայն անիկա կ'ապրի անկախաբար Աստուծոյ կողքին։ Իմաստութիւնը գործօն ազգակը եղաւ Տիեզերքի ստեղծագործութեան մէջ, ի մի խմբելով բոլոր այն գաղափարները որոնք պիտի իրագործուէին ստեղծուած Տիեզերքին մէջ։ Անիկա կը բլբլի Աստուծոյ, կը տարածուի ամէն բանի մէջ, աւելի արագ քան ուրիշ

ու է շարժում: Մարդկային հոգւոյն մէջ անիկա ոչ միայն ուսուցիչն է բոլոր առաքինութեանց և Աստուածային գիտութեանց, այլ նաև մարդկային բոլոր արուեստներուն և գիտութեանց: Իմաստութեան նոյնացումը՝ յոյն Լոկոսին հետ եղաւ այնքան որոշ, որքան նոյն այդ իմաստութեան նոյնացումը՝ Աստուծոյ Ս. Հոգւոյն հետ: Իմաստութիւն Սողոմոնի գիրքը եղաւ անցման կամուրջը Հին Կտակարանի վարդապետութեան դէպի Փիլոն, և եղաւ կարեւորագոյն գործը Աղեքսանդրեան հրեայ աստուածաբանութեան:

Փիլոն եղաւ առաջին այն դէմքը որ իրարու մէջ համաձուլեց յոյն և հրեայ մտածումները Լոկոսի մասին: Փիլոնի Լոկոսը համադրութիւնն է Պղատոնական գաղափարներու և Ստոյկեան տիեզերական պատճառողութեան: Այդ Լոկոսը շատ կը նմանի Պղատոնի Բարիի գաղափարին. այն տարբերութեամբ միայն որ առաջինը ունի ըստեղծալործ գործունեութիւն: Փիլոն այս յղացքը օգտակար նկատեց իրեն համար, վասն զի ան փափաքեցաւ հիլլէնականորէն ըմբռնել աստուածային գործունեութիւնը, առանց սակայն միւս կողմէ դադրելու հաւատալէ Հին Կտակարանի եհովային: Հրեայ մտածումը այդ շրջանին Տիեզերքի և Աստուծոյ երկուութեան մը տազնապը կ'ապրէր: Այս վտանգը սակայն մեղմացաւ Բանաստեղծական անձնաւորութեան ըմբռնման որդեգրումովը: Փիլոն այդ բանաստեղծականութիւնը վերածեց բնագանցականութեան, նոյնացնելով Մեմրան Պղատոնականացած Ստոյկեան Լոկոսին: Հակադրաբար հրէական հին ըմբռնման «Բանի» մասին, Փիլոնեան Լոկոսը եղաւ միջնորդ՝ Աստուծոյ և Տիեզերքին, ըլլալով յայտնութեան գերագոյն սկզբունքը: Փիլոն հարուստ է Լոկոսի և Աստուծոյ և մարդկան յարաբերութեանց մասին խոր իր նկատողութիւններով: Առաջին առիթով Լոկոսը կը նկատուի իրմէ՝ իբրեւ անլուրանի ողորմ Աստուծոյ և առաջինը երեսակներուն մէջ: Ուրիշ տեղ մը մարդն է անիկա որ ունի անմիջական պատկերը Աստուծոյ. նախատիպ այն մարդը՝ որուն պատկերով ստեղծուած են բոլոր մարդիկ: Լոկոսը կը բնակի Աստուծոյ հետ իբրեւ փոխանորդը անոր. անիկա երեք ուղիքն է Աստուծոյ, իսկ իմաստութիւնը՝ մայրը անոր: Թէև իր օտո այլուր այդ իմաստու-

թիւնը նոյնացուած է Լոկոսին հետ: Դարձեալ, Լոկոսը՝ գաղափարներու գաղափարն է. Աստուծոյ բովանդակ միտքը Տիեզերքին մէջ: Ան իբրեւ փոխանապետ և բարեխօս՝ աշխարհը կը ներկայացնէ Աստուծոյ: Ան միանգամայն փառքը ու լուսաւոր շուքն է Աստուծոյ: Իմանալի աշխարհը և կամ վերջապէս նախախալ տիեզերքն է ան Պղատոնականներուն:

Հեթանոս եւ հրեայ մտածողութենէն երբ անցնինք Քրիստոնէականին՝ նախ Նոր Կտակարանով յայտնուած, Լոկոս բառին թեքնիք գործածութեան, առաջին անգամ կը հանդիպինք Չորրորդ Աւետարանին մէջ: Կարեւոր է նկատի առնել սակայն որ Ս. Պողոս, մասնաւորաբար իր վերջին Թուղթերուն մէջ գրեթէ ամբողջութեամբ կուտայ մեզի Լոկոսի վարդապետութիւնը: Քրիստոսի իբրեւ տիեզերական սկզբունք ըմբռնումը, աւելի շեշտուած է Կորնթացացի Թուղթին մէջ քան Չորրորդ Աւետարանին: Պողոսեան Քրիստոսը պատկերն է Աստուծոյ. Անոր մէջ մարմնապէս կը բնակի Աստուածութիւնը. Ան ազդակ մը եղած է ստեղծագործութեան մէջ, և անոր ներգոյ Հոգին. Անիկա նախագոյ էր Աստուծոյ կերպարանքով. անլուրանի է արածներուն. Ան ամէն ինչ է և ամէն ինչի մէջ. Անոր իշխանութիւնը համատարած է Տիեզերքի պատմութեան հետ. Ան կենսասու հոգին է որ կը բնակի իր առաքեալներու սրտին մէջ, ձեռակերպելով ինքզինք անոնց մէջ և փոխակերպելով զանոնք իր նմանութեան, լուսաւորելով և միացընելով զանոնք մէկ մարմնի մէջ ինքզինքին հետ: Այս բոլորը արգարե ցոյց կուտան մեզի թէ Պողոսեան Թուղթերը, Յովհաննու Աւետարանէն առաջ, իրենց մէջ արդէն կը պարունակեն տարբեր Լոկոսի ամբողջական վարդապետութեան: Առանց Փիլոնէն սեղդակի ազդեցութիւն մը ենթադրելու, որ անհաւանական է, անառակելի է որ Աղեքսանդրեան հրեայ Լոկոսի իմաստասիրութիւնը ունեցած է իր մեծ և յարաճուն ազդեցութիւնը Պողոսի՝ Քրիստոսի անձին վարդապետութեան վրայ:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՔԴ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

(Երևան-Ելէ)

ԲԱՆԱՍՏԵՂՇԱԿԱՆ

ԵՍ ՄԵՍԻԱՆ ԵՄ ԱՅՍ ԳԻՇԵՐ...

Բ.

Ես Մեսիան եմ այս գիշեր. (*)

Լքնի ավին՝

Այնքան անոյե յուեֆերով լի,

Ալիքներովն իր զանգրուած

Հովի բերնին:

Ամայութիւն է իմ չորս պին.

Ոչ ձրկնորսներ, ոչ ունկընդիր,

Ոչ իսկ բեկեալ քեր ներմակ կըսաներուն,

Որոնց շուրթն խօսեր եմ ես

Խոր ցաւերէն մարդոց սրտին,

Ու ըրեր զովն իմ երկնին:

Եկած, իջած արդ աներազ այս ավունքին,

Ուր կը դողար երբեմն այգին,

Հստիկներով ուկոյզներու:

Նըստեր լեռներն են շուրջ բոլոր

Աւազանին չինջ ջուրերուն,

Առանց գիւղի ու ֆաղափ.

Սուգը նոյն է սա ֆաւերուն ու աւազին

Դեղին դեղին,

Դէպ հորիզոն քեւ արձակող:

Նոյն է ողբը ալիքներուն,

Խորը որոնց՝ պարզ մարդերու

Կը թրթրոսայ կառօք սուրբ,

Կը բըռնկի, կ'ըլլայ կըսկիծ մը բաբախուն՝

Աննուն սրտին մէջ աշխարհին,

Որոնց վրայ սըլաֆն ոսկի մարդոց իղծին

Կը ծածանի,

Յաւիտեանէ մինչ յաւիտեան:

Հեռուն, հեռուն

Երանութեան լեռան ոսփին,

Թեւեր սեւ վըրաններուն

Մըխրմըրած ինչպէս մագիլ

Բլրակներու խարտաւ կողին:

(*) Հոս կը դնեմ մօտ օրէն լոյս տեսնող «Խորակման Գիշերներ» եղիվարդի հասարի «Ես Մեսիան եմ այս գիշեր» բազմիջեայ վերնածէն մաս մը:

Ես Մեսիան եմ այս գիշեր
 Լեռան վրայ երանութեան .
 Բայց չեն բացուիր իմ շրթունքներ
 Խոստումով լի
 Կամարակապ կայաններուն :

Հիմա տե՛ր եմ բոլոր անոնց
 Որոնց կեռան իւրն այրիին
 Ու խրմեցին ֆրսինքն աղի՝
 Արցունքներու մէջ աչք բացած
 Որբուկներուն :

Հիմա տե՛ր եմ բոլոր անոնց
 Որ խրմեցին արիւնն արդար
 Ու պղծեցին անպղծելին :

Բայց աղֆա՛սը, հեզն ու անտե՛ր,
 Աչքին՝ չոր փար, ու սրտին՝ վէրք,
 Բոկն, անօթին,
 Զը քափեցին բեռն ու վասակ
 Իրենց ուսէն
 Գեղեզմանին իրենց մոտֆին,
 Արեւին տակն այս աշխարհի :
 Որոնց սրտին չըծրլաւ յոյս,
 Որոնց զըլխուն չիջաւ գիշեր
 Առանց անի :

Ա՛լ չեն բացուիր իմ շրթունքներ
 Կընթին տակ
 Այս անըստի թրեռառութեան :

Լեռն է հիմա լեռ անէծֆի,
 Քրդամիթովն իր առագէ,
 Խըղմըտանֆի սըլաֆ մ'ինչպէս,
 Եւ կարկառուող դէպի երկինք,
 Ուրկէ դարե՛ր՝ դարե՛ր առաջ
 Ես բաշխեցի սափաւ սափաւ
 Երանութեան ամբոխներուն,
 Այրած անոնց հոգիներուն,
 Զերթ մանանայ շաղ սընունդի :

Լեռն է հիմա լեռ անէծֆի,
 Հսպասելով նոր Աստըծոյն :

ԵՂԻՎԱՐԳ

ԽԱՐՏԵԱՇ ՈՐԱՆ ՕՐԵՐՈՒՍ...

Յա՛ւ՝ օրերէն խեղճ, ժգոյն, ե՞րբ քեզ ճանչցայ չեմ յիշեր,
Ոչ իսկ՝ թէ քեզ փրկեցիք... բայց քեզ այնքան, այս գիշեր,
Երակներուս, ջիղերուս մէջէն կը զգամ ընձանի,
Որ քեզի հետ մանկութիւնն իմ հասունցած կը թուի...:

Դուն կիրքն էիր անյագուրդ, մարդուն մէջէն, մարդէն ներս,
Ու քեզ դրժուար թէ հերքել մարդը ուզէր, կարենա՛ւ...:
Յա՛ւ, անունիդ ես չէի դեռ կերպարանքը տեսնէր...
Հոգիս սրտում երբ ձայնեց, շատ ուշ էր ա՛յլ: Դուն անցա՛ւ:

Յա՛ւ, ինձմէ ներս դուն քիչ քիչ կը քաղցրանաս, կ'ամրանաս.
Բայց կործանել դուն երբեք չըկարենաս պիտի զիս.
Քեզմով հասուն, զօրացած, իմաստնացած ալ այնպէ՛ս,
Ես երգելով կը կապեմ խարսեաւ ոռան օրերուս...

Այլեւրս չեմ հերքեր քեզ, հոգիին ցունց կուտաս դուն.
Քեզ խեղդելով յամրաբար, երիտասարդ իմ հոգին
Բարձրացրնէ պիտի վեր շէնքը սրտում օրերուն,
Սեւեռո՛ւն՝ մեծ-մարդերու յաւերժութեան հըրաւերին...

Թ. Ա. Մ.

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

ԱՄԱՆՈՐԻ ԱՌԹԻՒ

Ամանորին՝ մարդերը կ'անդրադառնան ժամանակին, Բայց շատեր տեսնելով զայն որ իրենց կեանքը, չըսելու համար իրենց էութիւնն իսկ, կտոր կտոր — իմա՝ վայրկեան առ վայրկեան — Անցեալ կոչուած անէին անդունդը կը զլորէ, այդ անդունդին առջև ցաւագին գլխապտոյտը չունենալու համար, կերտխռւմի կուտան իրենք զիրենք, մէկ գլխապտոյտը ուրիշով մը ջանալով փոխարինել, որ թէկ խաբուսիկ՝ բայց գոնէ հեշտ մխիթարանքով մը կը մխիթարէ զիրենք:

Ո՞րն է այդ ժամանակը սակայն, ու ի՞նչ՝ որ այդքան ցաւագին, նոյնիսկ եղբրական կ'ընէ մեր անդրադարձումը իրեն:

Ո՞րն է. — Այս հարցումը տարօրինակ պիտի դայ շատերու: Ո՞րը, բայց չէ՞ որ մէկ է ժամանակը պիտի ըսեն անոնք:

Բայց, իրաւ, հարկ է տարօրոշել երկու ժամանակ: Զանոնք՝ գէթ աստիճան մը ընտանօրէն ու թանձրակնօրէն անուանած ըլլալու համար, փոխարեքարար ու քիչ մըն ալ թերեւ քմահաճօրէն պիտի կոչենք. մէկը՝ «ժամացուցային»ը և միւսը՝ «Երաժշտական»ը:

Մեր օրերու իմաստասիրութեան մէջ արդէն երկար ատենէ իւր յայտնի՝ «երկու ժամանակներու» այս տարօրոշումը ներկայացնելով, հոս, իմ նպատակն է մանաւանդ ցոյց տալ տարբերութիւնը անոնցմէ մէկով կամ միւսով մեր գոյութեան մեր կողմէ առնուելուն, ըմբռնուելուն ու ապրուելուն. որով այս էջերը պիտի յանգէին տեսակ մը գործնական թեւադրանքի՝ այդ մասին:

Հարկ է տարօրոշել, ուրեմն, երկու ժամանակ՝ «ժամացուցային»ը և «Երաժշտական»ը: «ժամացուցային ժամանակը» մարդոց կասարակաց ժամանակն է, որուն մէջ կուգան տեղ առնել իրենց կեանքին եղելութիւնները և որուն բաժանումներն ու ստորաբաժանումները՝ տարի, ամիս, օր, ժամ, վայրկեան, երկվայրկեան — կը գործածեն մարդիկ իրենց խօսքին մէջ ամէն անգամ որ այդ եղելութիւններուն յաջորդութիւնները կամ հանգիւյժները կ'ուզեն հասկնել իրարու: Ու ամէն զիպումները կ'ուզեն հասկնել հասարակաց՝ աշանգամ դարձելով երբ իրենց հասարակաց՝ աշխարհին՝ արտաշխարհին իրերու շարժումները իսանաւորաբար, կ'ուզեն ըմբռնել ու չափել: Այս վերջին տեսակէտով «առարկայական» է այդ ժամանակը:

Իսոյ՛ այդ ժամանակը. այդ ուրիշ հարց: Բայց եթէ սկզբնապէս եղած չըլլայ իսկ, հարկը ներկայացած է մարդոց շատ հինէն, զայն ստեղծելու. ամէն պարագայի այնքան հին է անոր ըմբռնումին սկիզբը՝ որքան մարդկային ընկերութիւններուն որոնց գոյութեան կարեւորագոյն պայ-

մաններէն մին իրրե՛ կ'երեցած է կանուխէն. ահա ինչո՞ւ անոր մասին խօսելու ու զայն հաշուելու դրութիւնները շատ տարբերած են մէկ քաղաքակրթութենէն միւսը. բայց երբեք ալ չեն պակասած: Բայց մանաւանդ այն օրէն՝ ուր անոր ընկերային անհրաժեշտութեանը վրայ աւելցած է անոր գիտական անհրաժեշտութիւնը — այսինքն Բնութեան գիտութիւններուն կազմութեանը համար անոր անհրաժեշտութիւնը — կատարելագործուած ու մեծ հղութեան մը հասցուած է զինքը չափելու դրութիւնը, ու հնարուած են ժամացուցները, ժամաշարիները (chronomètres): Մեր գրպանին մէջ կամ զաստակին վրայ այդ փոքրիկ տարօրինակ մեքենաները՝ որոնք բոլորովին արդիական՝ բայց մեղ համար այլևս գրեթէ մտերիմ դարձած կերպարանքի մը տակ՝ մէկ մէկ փոքր այլ հարազատ ներկայացուցիչներն են հին՝ մահուան մանգաղը մէկ ձեռքին, ու աւազաշարի միւս թևին տակ՝ այն երկար ներմակ մօրուքով անողոք ծեծուկին, զոր Քրոնոս կ'անուանէին հին ցոյնները:

Բայց մօտենանք քիչ մը այդ ժամանակին, եթէ կարելի է, իր «ինչութիւնը» (quiddité) աւելի յստակ ըմբռնելու համար:

Պիտի գտնենք նախ զինքը պարագայ, իրեն այնքան նման իր ընկերոջ՝ միջոցին պէս. որովհետեւ ինք կայ ո՞չ այնքան լիցուելու համար, որքան եղելութիւններու անջրպետը (intervalle) խորհելի դարձնելու: Ըլլալով էապէս պարագայ՝ կամասեալ է ան իր բոլոր ընթացքին՝ ու շարաւար գրեթէ բացարձակօրէն:

Ըսի որ չկար լիցուելու համար՝ որովհետեւ գերազանցապէս անադրեք է ինք այն բաներուն որով պիտի ջանայինք լցնել ու յուզել զինքը, անադրեք, սառն ու զու՞՝ կ'անցնի ան ու եթէ մեր իրեն տուածները առնէ իսկ՝ հետը կը տանի զանոնք ալ՝ չկերպարանելու պայմանաւ, որովհետեւ իր ընթացքը անշրջելի է (irreversible):

Մեկնոյ օրեր կաթեցին զիս, ու ես չեկան...(*)

Կ'ափսոսայ բանաստեղծը. բայց իրենք ըսի՞նք թէ ետ պիտի գային:

Նման է ըսի իր ընկերոջը՝ Միջոցին — այդպէս՝ անով դարձնալ որ, եթէ նոյնիսկ երկուքն ալ ստեղծուած նկատենք մարդոց հասարակաց միտքէն — այսինքն համարենք զիրենք լոկ բանական էութիւններ (être de raison) — մէյ մը ստեղծուած՝ երկուքն ալ կուտան իրենք զիրենք իբր անսկիզբ ու անվախճան. իբր անհուն:

(*) Տե՛ս՝ ԵՂԻՎԱՐԻ — ՄԱՌԻԱՂԻՆԷ ՄԵՂԱՐԱՄՈՄԷ, էջ 134:

ինչպէս չենք կրնար երեւակայել սահման մը Մի-
ջոցին այնպէս ալ չենք կրնար երեւակայել սկզբը-
նաւորութիւն մը անցեալին ու վերջաւորութիւն
մը ապագային:

Բայց ահա՝ առաջին տարբերութիւն մը եր-
կուքին միջև. Միջոցը կը տարածուի ու այդ՝
անհունօրէն՝ երեք ուղղութիւններով — երկա-
րութիւն, լայնութիւն ու խորութիւն. աղքատ
է շատ աւելի իրմէ՝ ընկերը. մէկ ուղղութիւն
միայն ունի. զինքը կրնանք ներկայացնել իր
ընկերէն պատկեր մը փոխ առնելով՝ իբրև ուղիղ
գիծ մը միայն. լոկ երկարութիւն մը ունեցող:

Ունի՞ սակայն այդ երկարութիւնն իսկ, կա՞յ
ինք իբր զայն ունեցող:

Միջոցը կը թուի զոյ. կը թուի տրուած ըլլալ
մեզի, հարկադրել նոյնիսկ ինքզինքը մեզի իբր
գործնապէս (en acte) ու ներկայաբար երեք հա-
մագոյ տարածութիւններով պարզուող մեր աչ-
քին, իսկ ժամանակը:

Հոս է որ հարկ կ'ըլլայ մեզի նկատել ժամա-
նակին «կազմիչ»... ըսենք երեք «փուլերը» —
Ներկան, Անցեալը, Ապագան:

Քննել այդ փուլերը ու հարց տալ անոնց
«ինչութեան» ու մասնաւոր անոնց «գոյութեան»
մասին:

Անմիջապէս կը յայտնուի որ ժամացուցային
ժամանակին մէջ այդ պահերէն անցեալ ըսուածը՝
«ալ չնդամին» տրուած անունն է. անցեալը
նախկին ներկայ մըն է որ այլևս չի կայ — ան-
էացած նախկին «հիմայ» մը:

Ապագան իր կարգին «դեռ չէ» ին տրուած ա-
նունն է. միայն թէ որ «պիտի ըլլայ». մեր ամէն
մէկ վայրկեանին անոր «ծագիլը կը տեսնենք»
ռիթմին ծոցէն, եթէ կարելի է այսպէս ըսել:
Բայց անմիջապէս որ ծագի՝ այլևս ապագայ չէ
ան այլ ներկայ. ուրեմն ապագան ալ գործնապէս
գոյութիւն չունեցողի, «անէ» ի տրուած անուն
մըն է. շատ շատ «կարելիութեան» մը գոյու-
թիւնը՝ կարելի է խորհիլ իրեն համար. Բայց ինչ
խօսք՝ որ «կարելի» են բուն իսկ «գոյ» չէ:

Կը մնայ Ներկան: Բայց ժամացուցային ժա-
նակին մէջ այդ ներկան եթէ գիտական չգրառու-
թեամբ աւելի ու աւելի որոշուի՝ ակնթարթային
գոյութեան մը վերածուած կը գտնուի՝ զոր մեր
ժամաշափերը կը ջանան նշանակել երկվայրկեանի
տասնորդներով: Անմիջապէս որ այդ «հիմայ» ին
համար կարենանք խորհիլ որ կայ՝ արդէն անցեալ
դարձած է:

Ուրեմն ժամանակի գծին վրայ երկու Ոչինչ-
ներու — անցեալին ու ապագային — մէջտեղ
սեղմուած՝ ներկան հաղիւ թէ գոյութեան կէտ
մը միայն կը ներկայացնէ: Ո՛ւր մնաց սակայն,
այդ պարագային ժամանակի գիծը:

Մեր միտքը անոր պատկերը «փոխ առած»
միջոցէն՝ զայն կ'ընծայէ ժամանակին — ու ալ
չեղած անցեալը կը շարունակենք խորհիլ իբրև
թէ տեսակ մը կէտ-գոյութիւն շարունակէր պա-
հել: Ու ներկային կէտին միւս կողմը՝ ապագային
կը խորհինք իբր թէ արդէն տեսակ մը կէտ-գոյու-
թիւն ունենար, ու այսպէս կը շարունակենք

խօսիլ ժամանակին մասին իբր իր երեք փու-
լերով՝ հաւասարապէս իրական գոյութեան մը
մասին:

Եթէ կարելի ըլլար վերցնել սակայն միտքը իր
«յիշողութեամբ», բացարձակապէս «առարկայա-
կան» ժամանակը ունենալու համար — հաղիւ թէ
կէտ մը պիտի մնար մեզի՝ երկու անէութիւն-
ներու մէջտեղ սահման մը իբրև: Անցեալ ժամէն
մեր ժամացոյցին վրայ իրաւ է որ կը մնայ այն
մակարդակը որուն վրայէն քայլեց սլաքը, ու ա-
պագայ ժամէն մեր ժամացոյցին վրայ իրաւ է
որ կայ դարձեալ հիմակուրէն տրուած՝ այն տախ-
տակը որուն վրայ «պիտի քայլէ» սլաքը. ու այս
զոյգ իրողութիւնները մեզի կուտան խարկանքը
թէ ոչինչ չեն ժամացոյցին ժամանակին անցեալն
ու ապագան. բայց խարկանքը չուտով կը փա-
րատի անմիջապէս որ անդրադառնանք թէ այդ
անցեալ և ապագայ ըսածնիս ոչ թէ ժամանակի
մասեր են հոգ՝ այդպէս տրուած, այլ պարզա-
պէս «միջոցի մասեր». բայց չէ՞ որ ժամանակը
միջոց չէ, քանի որ մին կայունի մը անունն է
իսկ միւսը անցնողի մը:

Այսպէս ուրեմն իբրև չէին ու չէին մէջտեղ,
տեսակ մը սահմանային գոյութեամբ միայն ի-
րական բան մը յայտ կուգայ ժամացուցային ժա-
մանակը եթէ ջանանք քիչ մը մօտէն քննել զայն:

Բայց այդ բառաօգտաւ բանին ըմբռնումը
կրցած է կազմել մարդկային միտքը, ու տակա-
ւին աւելի զարմանալին, անոր չափը ունենալու
համար, հնարել այդ առեղծուածային մեքենա-
ները որ ժամացոյց կը կոչենք — և որոնք, ըսի,
մեր ամէն օրուան սովորական ու գրեթէ մտերիմ
ընկերն են, որ մեր գրպանին մէջ կամ դաստակին
վրայ, կը ցուցնեն, մեր նոյնիսկ էն հարեանցի
ակնարկին՝ այն ժամը, վայրկեանը, ուր հասած
է այդ «Տիեզերական մեծ անձնաւորութիւն ժա-
մանակը»՝ որ չէ սկսած ու չպիտի վերջանայ երբ
նոյնիսկ «երկինք և երկիր անցնեն»...

Հարկ կա՞յ խօսելու օգտակարութեանը մա-
սին, ու շեշտելու անհրաժեշտութիւնը այս ժա-
մանակին ու զայն չափելու զրուութիւններուն:
Առանց անոնց պիտի խանգարուէր ամէն ընկե-
րային կեանք. ու մեր Գիտութիւնը ու մեր ճար-
տարաբանութեամբ պիտի կանգ առնէին՝ բնութիւնը,
անոր երևոյթները հասկնալու, իմանալի դարձ-
նելու ու մանաւանդ զանոնք մեր գործին խառ-
նելու ու ծառայեցնելու իրենց պաշտօնին մէջ:

Արժեւորման ամէն խօսքը վեր կը մնայ ուրեմն
այդ բոլոր տեսակէտներով օգտակարութիւնը այս
ժամանակի յղացքին ու զայն չափելու համար
հաստատուած զրուութիւններուն:

Բայց ահա որ պատկերը զլիսովին կը փոխուի
երբ մարդ փոխանակ լոկ իմացապէս խորհելու
այդ ժամանակը ու մանաւանդ զայն գործածելու՝
բնութեան շարժումները ըմբռնելու և չափելու
համար, և աւելին՝ իր արտաքին ու ընկերային
կեանքը կանխաւորելու համար անով — տար-
ուէր իր կեանքը, իր գոյութիւնն ու էութիւնն
անով մտածելու — իր անձն անոր յանձնելու,
մէկ խօսքով հաւատալու անոր և «ապրելու» անով:

Այսպէս առնուած՝ այս ժամանակը կը դառնայ մեր խորագոյն անձկութիւնը, մեր գոյութեան ամենէն աւելի կոտորացող ցաւը: Կը կազմէ մարդուն կեանքին իսկագոյն եղերերգութիւնը, իր Անցեալին՝ իրբեկ անէութեան մը անգունդին մէջ կ'առնէ ան ու կ'ոչնչացնէ մեր իւրաքանչիւր տարին, իւրաքանչիւր օրը, ժամը, ու անոնց հետ զանոնք լեցնող մեր կեանքը ու այդ կեանքին հետ մեր էութենէն մեր ներկային մէջ յատուկ իւրաքանչիւր յետին բաժինը, ու կը տառապինք այսպէս խորը վիշտով մը մեր «անցաւորութիւնը»: Պիտի հարցնէինք Լամառթինի հետ

Eternité, Néant, Passé, sombres abîmes,
Que faites-vous des jours que vous englo-
tissez? (*),

Այս ժամանակը իր ապագայով որ դեռ ներկայ չդարձած այնքան «չի կայ» որքան անցեալը՝ «այլաւ», անստուգութիւն իսկ է. չենք գիտեր թէ իրմէ ծաղող իւրաքանչիւր վայրկեան ի՞նչ կրնայ բերել մեզի. ու եթէ քիչ թէ շատ ալ յաւատես խառնուածքի տէր ենք, . . . գալիք չարիքին անձկութիւններուն մասնուած ենք մեր իւրաքանչիւր օրին: Այդ լուկ «կրօնած ապագային» անստուգութեան մէջ միակ ստուգութիւն մը ունենանով արդարեւ թէ այդ ապագային վիճէն օր մը մեր մաշ մեր ղիմացը պիտի գայ:

Գալով այս ժամանակի ներկային, այնքան չնչին, խառնափուկ բանի մը հաւասար է անոր «հիմայն», որ ի դուր մեր ամբողջ ուժովը կը կառչինք իրեն երբ երջանկութեան լոյսով մը լուսաւոր գտնենք զայն՝ ու արդէն անէացած է մեր ձեռքերէն: Այդ իսկ պատճառով այդ ներկան թոյլ չտար բնաւ որ իր ըլլալուն ու իրմով մեր ըլլալուն, մեր գոյութեան հրճուանքը ունենանք երբեք, նոյն բանաստեղծը հարց կուտայ դարձեալ

Ne pourrons-nous jamais sur l'océan des âges
Jeter l'ancre un seul jour? (**),

Հարցը կուտայ բանաստեղծը, գիտնալով հանդերձ թէ աւելորդ է ան:

Ու ահա ինչո՞ւ, երբ Ամանորը կուգայ ամէն տարի իրբեկ պաշտօնական Տօնը ժամանակին, Օրացոյցներու ժամացոյցներու ժամանակին՝ բոլոր անոնք որ ապրել են ու կ'ապրին հաւատալով իրեն ու հպատակ՝ իր օրէնքներուն, թէեւ պաշտօնական ժպիտ ունին իրենց դէմքին — տօնին վայել ժպիտը —, բայց սիրտ չունին զուխնին վեր առնելու և այդ ժամանակին աչքերուն մէջը նայելու, քանի վստահ են թէ անոնց մէջ իրենց անէացած օրերուն ստուերն իսկ չպիտի գտնեն, ու ընդհակառակը, պիտի կարգան հոն՝ իրենց վաղաւան անստուգութիւնը ու իբր միակ

ստուգութիւն այն թէ՛ իրենց մահուան օրը քայլ մը ևս մօտեցած է իրենց, Ու կ'աճապարեն նրա-
տիլ կերութեամբ:

Կայ սակայն միւս ժամանակը — բարերախտաբար, Գիշ մը քմահաճօրէն, քսի, կարելի է զայն կոչել «երաժշտական ժամանակը», որովհետեւ ամենէն աւելի դիւրաւ անոր ինչութեան փորձը կրնանք ընել մեղեդիին մէջ ու երաժշտական ունկնդրութեան: Ուրիշ անուններ ևս ունի ինք, աւելի վերացական, աւելի պաշտօնական՝ — Պէպսոն, մեր օրերու հանճարեղ յայտնատեսողը անոր, կոչած է զայն **Թանճրակաց** ու լեցուն **Տեղադրիւն**, ուրիշներ Ապրում ժամանակ կ'ըսեն իրեն: Բայց խղիւր չէ անունը, ի՞նչ է ինք:

Բաւական տարբեր՝ առաջինէն, թէեւ ի՞նք ալ ըլլայ ի վերջոյ ժամանակ՝ եթէ այս բառին տանք իր լայն առումը: «Ժամացոյցներու ժամանակը» հունարէնէն էր, մարդոց հասարակաց, ըսինք՝ կերպով մը Պաշտօնական ժամանակէն էր, հրապարակներու վրայ իր աշտարակները ունեցող, անոնց կատարէն երկցող, հնչող: Այս՝ շատ աւելի համեմատ է. իւրաքանչիւր անձի յատուկ է, անոր՝ մասնաւոր: Ու աստիճանի, մինչ միւսը կը յաւակնէր ըլլալ առարկայական, այս՝ ենթակայական է, անձնական. մեզ յատուկ մեծիմք գոյութիւն մը կը պահէ մեր անձին ներքը:

Ու տակաւին աստիճանի՝ ո՛չ մէկ առարկայով, ըլլայ ան աւագաշափ, ժամացոյց կամ ժամաչափ, չի կրնար «տեսնուել», ոչ ալ աւելի իրաւամար «չափուիլ». Ժողովրդական բացատրութեամբ մը բռնք — «չափաչառան չունի» — Անտեսանելի, անչափելի, անչափելի, ուրեմն տեսակ մը զօւտ հոգեղէն գոյութեամբ ան կայ սակայն, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել կ'ըլլայ իւրաքանչիւր անձի է՛ն մտերմ խորութեան մէջ:

Անշուշտ այս ամենով, շատ դժուար է մօտենալ իրեն՝ իր եղածը ճշգրտօրէն որոշելու: Բայց եթէ փորձենք ընել այդ ներհայեցողութեան բացառիկ ու ինքնուրոյն ճիշդ մը, ահա յատկանիշերը որոնցմով պիտի յայտնուի ան մեզի:

«Ժամացոյցային ժամանակը», տեսնենք՝ պարզ էր, այս՝ լեցուն է, ինչո՞ւ. մեր ներապրումովը իսկ, այնքան մտերմ է անոր այն «վիճակներուն» որով այդ ներապրումը մեր գիտակցութեան կը յայտնուի, որ եթէ վերցնէինք զանոնք՝ ինքն իսկ նոյն հետայն պիտի դադրէր գոյութիւն ունենալէ: Այսպէս եթէ երաժշտական ունկնդրութեան մը պահուն մեր ներապրումը նոյնացուցած ենք մեղեդիի հետզհետէ մեզի յայտնուող յաջորդական ձայներուն հետ՝ «մեր ժամանակը» լեցուն պիտի գտնենք այդ ձայներովն իսկ: Ուրիշ ատեն փոխն ի փոխ զայն պիտի զբռնենք լեցուն՝ մեր մտածումներովը, զգացումներովը, յուզումներովը, ըզձայններովը. մէկ բառով մեր հոգեկան ապրումովը, վասն զի ոչ թէ միւսին նման ինք տեսակ մը պարապ անջրպետ է ուր կուգան տեղ առնել այդ բոլորը՝ այլ մէկ մարմին կը կազմէ ի՞նք անոնց հետ. ինչպէս առ-

(*) Յաւերժութիւն՝ Ոչինչ՝ Անցեալ՝ միմի վիճեք, Ի՞նչ կ'ընէք այն օրերը զորս կ'ընկալուէք...

(**) Ժամանակներու ու վիճակներու վրայ Պիտի չկրնա՞նք երբեք նետել երկար, Մէկ օր մը գեթ...

(ԼԱՄԱՐԹԻՆ — ԼԻՃԸ)

տիճան մը իրենց ալ իրեն հետ։ Մեր անձին կեանքը կազմող եղելութիւններուն հետ՝ — ըլլան անոնք բոլորովին մէջը անձին՝ ըլլան անոնք թէև դուրս անձէն, բայց որոնց մեր անձը կը մասնակցի — կայ ինք. օրով մինչ միւս ժամանակը այդ եղելութիւնները բաժնող անջրպետին մտածութիւն էր, այս՝ այդ եղելութիւններուն՝ լինելութիւնն իսկ է. այդ լինելութեան զգացումը ինքնին։

Ըլլալով պարապ՝ իր բովանդակ «ընթացքին» մէջ համասեւ էր, տեսանք, միւս ժամանակը. ու միօրինակ ու շարաւար։ — Այս՝ ինք ևս շարաւար է, քանի որ մեր ներքին լինելութիւնը գէթ բացարձակ կտրադրուած չունի քան՝ բայց հակառակ այդ շարաւարութեան ոչ համասեւ է իր որակով, ոչ ալ միօրինակ՝ իր ընթացքին մէջ. այլ կը գունակորուի զինքը գոյաւորող ու կազմող հոգեկան բոլոր այլազան իրականութեան հետ, օրինակ՝ ունկնդրուող մեղեդիին նօթերուն հետ ելնելով ու ինքնելով, պայծառանալով կամ ըստուերոտելով, Ու փոխանակ միօրինակ սահելու «հաւասար վայրկեաններով» ու ժամերով, ըստ մեր ապրումի լինելութեան՝ երբեմն կ'արագանայ երբեմն կը դանդաղի իր «անցքին» մէջ։ Այնպէս որ նոյն տեղին մէջ գտնուող անձեր, նոյն ժամացոյցին մէկ ժամին պահուն ոմանք իրենց այդ ժամանակովը աւելի կարճ և ոմանք աւելի երկար տեղութիւն մը անցուցած կը գտնեն իրենց զիրենք։ Նոյն ժամացուցային պահը՝ ըստ այդ մեր ներքին ժամանակին ինծի համար կրնայ «վայրկեան մը» տեւած ըլլալ ու քեզի համար ժամեր։

Ու այս ալ անոր համար որ այս ժամանակը ամառաբեր չէ զինք լեցնող մեր ապրումին՝ սառն հալուողը անոր անձին, այլ խորապէս մտերիմ այդ ապրումին՝ անոր լինելութեանը հետ զրեթէ նոյնացող՝ անոր հետ կը պրկուի ու կը թռչնայ իր ընթացքին մէջ, կը բարձրանայ ու կ'իջնէ, հանդարտ կ'օրորուի կամ հե կ'հե կը վազէ, երբ մեղեդիին կ'ունկնդրենք, միւս ժամանակը իր ժամաւափը ձեռքին՝ կը հալուէ թէ որչափ տեւեց մեղեդին. իսկ այս՝ ինքզինք համակ յանձնած մեղեդիին՝ անոր լինելութեանը հետ նոյնացուցած ինքզինքը՝ երբ ինք իրեն գայ, անկարող է ըսելու թէ ո՛րչափ տեւեց ան՝ բայց իր երախտագիտութիւնը պիտի խոստովանի այն հեշտութեանը համար զոր ան պարզեւած եղաւ իր տեսողութեանը։

Միւս ժամանակին պէս այս ալ անըջելի է անշուշտ. ինք ալ երբեք ինք իր ծայրէն չի վերսկսիր։ Բայց նախ, նուազ փութկոտ է քան միւսը իր ներկան պատառ պատառ բզկտելու և ոչնչացնելու — ինչպէս պիտի տեսնանք աւելի վերջը — ու աւելին՝ զթասիրտ՝ տեսակ մը տարօրինակ ու խորհրդաւոր «անցեալի վերապրում» կաւելի կը դարձնէ ինք՝ իրեն ու մեզի. այնպէս որ ասոր

գունութեամբ մը, քիչ մը տգունած՝ բայց յաճախ՝ որքան յուզիչ։

Միւս ժամանակը նման էր իր ընկերոջ՝ Միջոցին, անոր հետ արտաշխարհին մէջ գործ ունենալով ընկիւք — չէ՞ որ շարժում պիտի չափէր — անոր ընկերէն շատ բան առած էր ինք ալ, իսկ այս ժամանակը պատկանելով բոլորովին մեր ներաշխարհին, անոր լինելութեան, չունի միջոցին հետ այդ խնամութիւնը։ Ու այդ պատճառով ալ զուրկ է անոր յաւակնութիւններէն «անհունութեան». տեսանք, միւս ժամանակը ինքզինք կուտար իբր անսկիզբ ու անվախճան. «Երկինք և երկիր անցցեն» . . . ինք մի՛ անցցէ, Այս՝ գիտէ որ անձերուն ապրումին հետ կ'սկսի ու կը վերջանայ, Բայց փոխաբէն՝ մեծ ու գաղտնի «հպարտութիւն» մը ունի՝ թէ Յաւերժին — հոգ չէ թէ հեռաւոր շատ անկատար ու շատ հաւասար՝ մէկ պառկեք կը ցերեպայտեցնէ ինք։ Բայց հարկ է մեզի վերապահել այս կէտին բացատրութիւնը աւելի վերջի։

Այդ բացատրութիւնը պիտի պատրաստուի սակայն երբ հիմայ քննենք, քիչ մը ևս մօտէն, ինչ որ կը ներկայացնեն այս ժամանակին երեք փուլերը — ինչութիւնը ասոր՝ Ներկային, Անցեալին և Ապագային։

Տեսնուեցաւ թէ ինչպէս, ժամացուցային, Ուսողարեւադիտական ժամանակին այն երեք փուլերով «խոր քէ զիծ» իրապէս երկու «անգոյններու մէջ կէտի մը վերածուեցաւ» գոյացող ու հազիւ գոյացած ակնթարթօրէն ջնջուող ներկայի կէտերու։ Կարենալ չափուելու համար, բնագիտական ժամանակը ինքզինք յանձնած առարկայական շարժումին՝ կեցած տարածութեան մը կէտերուն՝ շարժող առարկայի մը ծայրակէտին հետ համեմատելով՝ ակնթարթային գոյութեանը վերածուած կը գտնէր «իր ներկային» իրականութիւնը. արդ՝ այսպէս՝ ներկայի կէտերու մէջ փոշիացած իր իրականութիւնը այդ փոշիի հատիկները գէթ պահելու միջոցաւ կը իսկ չուներ — քանի որ ներկայի այդ փոշի-կէտերը նոյն հետայն կը ջնջուէին իր անգոյն-անցեալին անդունդին մէջ. այդ ժամանակին ապագան իր կարգին իբր ուրիշ բան չկար բայց եթէ անցեալին նման միջին վիճ մը որմէ չես գիտեր ինչպէս պիտի գոյանային նոր ներկաներու փոշի-կէտերը։

Արդ, այլապէս իրական, գոյաւոր, դիմացկուն, ու թանձր, աւելին՝ բեղուն կը յայտնուին այս անգամ մեր ներքին ժամանակին այդ փուլերը։ Անոր «տարածքը» ոչ թէ մէկ՝ այլ երկու ու թերեւ երեք ուղղութիւններով է հարուստ — թէև անոնք ըլլան բոլորովին աննման, որակայնօրէն անբաղդատելի՝ ու անհամաչափելի միջոցին տարածութիւններուն՝ երկարութիւն, լայնութիւն և խորութիւն։

Երուսաղէմ

Ե. Ռ. ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ

(ՎԵՐՋԷՆ ԾԱՅՐՈՒՄԸ)

Մեկնող օրեր չեն խաբէր մեզ ու... «Ես կուգամ»...

հոգ չէ թէ տարօրէն, ու անզրաշխարհային տըժ-

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Կազմեց Յ. ՕՇԱԿԱՆ

Երուսաղեմ, Տպարան Սրբոց Յակոբեանց

1942: Էջ ԻԳ - 672:

Հեղինակը այս գրքին, պէտք չունի ներկայացուելու. անիկա անուն մըն է մեր գրականութեան, հեղինակութիւն մը զայն դատելու, և արժանիք մը զայն մատուցանելու մէջ, վասն զի Յ. Օշական իբրև գրիչ, դատող և ուսուցիչ, կը մնայ անգերազանցելի, և ասիկա աժան դրուատիք մը չէ իր մեծ համբաւին և տաղանդին: Եթէ վերոյիշեալ իրողութիւնները փաստող պատճառներ են որ մենք զբաղինք այս գրքով, անոնք նոյն ատեն կը բազմապատկեն մեր ակնկալութիւնները հայ գրականութեան իբրև դասագիրք ծառայող այս հատորին շուրջ:

Ինչ որ այս հատորը կ'ընէ տարբեր ու բացառիկ իր նմաններէն, նախ և առաջ այն յղացքն է՝ զոր հեղինակը ունեցած է և ունի գրականութեան նկատմամբ: Գրականութեան դասագիրք մը Օշականի համար պարտի կազմուած ըլլալ զգացական և իմացական այն երեսներէն, որոնք ժողովուրդի մը կեանքին և ապրումներուն յետազետինը կը շինեն: Կարգ մը յաջողած կտորներ, շատ անգամ օտարութեան և ալլուրացումի կնիքով տողորուն, չեն կազմիր հարազատ պատկերը մեր գրականութեան, այսինքն մեր ժողովուրդի կեանքին: Անոր համար է որ կտորներու ընտրութիւնը այս հատորին մէջ կը հպատակի մեր գրականութեան ընդհանուր եղափոխութիւնը պատկերելու ճիգին:

Առաջին մասը գրքին, հպատակելով հանգերձ վերի ձգումին, համեմատաբար կը մնայ աւելի համեստ, աւելի մօտիկը զպրոցական աշխատանքներու մէջ օգտագործման: Լեռնով հանգերձ անոնց ընտրութիւնը և մատուցման կերպը բոլորովին նոյնը չէ՝ ծանօթ դասական մեթոտին, վասն զի հոն մէկտեղուած կտորները, սրտառուչ բնութիւններն են առաւել չափով մեր ժողովուրդի հոգիի և մտքի տոհմիկ վիճակներէն:

Իսկ երկրորդ մասը հայելին է ուղղակի արեւմտահայ գրականութեան:

Յատկանշական հեղինակներու և կտորներու շարքը որոնցմով կ'ամբողջանայ այս մասը, պատկերն է մեր ժողովուրդի իմացական հարիւր տարուան ճիգին: Այստեղ մը չէ սակայն գրականութեան, հոն զանցուած են հեղինակներ որոնք շատերու համար կրնան աւելի քան ուշագրաւ ըլլալ. բայց Օշական գրականութիւնը ըմբռնելու իր իւրաքանչեւ կեցուածքը ունի: Իրեն համար Թլկատենցիէն աւելի մեծ գրող չկայ, բայց Թլկատենցին դրել իսկ չի գիտեր: Այս ճշմարտագանցութիւնը անոր համար — վասն զի Օշական գրականութիւնը ըսելով կը հասկնայ պատկերը իր ժողովուրդի տոհմիկ ապրումներուն և տաղանդներուն:

Ինք որ կը ճանչնայ խորապէս համաշխարհային գրականութեան գրելու բոլոր կերպերը և զանոնք չքեղօրէն իրագործելու փաստեր ալ տուած է իր վերջին գործերուն մէջ (Ծակ Պտուկը, Լեռնադաշտ) ինքզինքը կեդրոնացուց առաւելաբար կեանքի հարցին շուրջը: Եւ կտորի մը գրագիտական ցարգ ընդունուած չափանիշները իրեն համար խնդրական, առնուազն վիճելի կը մնան, եւ Օշական՝ գրականութեան պարագով մը և քննադատ մը նոյն ատեն, այս կրկնակ յատկանիշներուն ճշուամիտ տակ մարմին տուած է այս հատորին: Հետեւաբար թող չզարմանան բոլոր անոնք եթէ հոն փնտռեն ու չգտնեն անուններ որոնք par excellence գրագէտներ նկատուած են մեր մէջ, և կտորներ՝ որոնց դասական արժէքը գեռ կը յամառի մեղմէ շատերէն ներս: Այն բոլոր անունները որոնք ժամանակներով պայմանաւոր մեր կեանքէն որեւէ գրական փառս չեն բերեր մեր գրականութեան՝ զանցուած են, հակառակ այլապէս իրենց վայելած վարկին:

Այս ընդհանուր բայց հիմնական յատկանշումներէն վերջ, երբ կը մօտենանք գիրքը յօրինող մեթոտին, ընդգրկումներուն, մատենագրական նկատողութիւններուն, վերլուծումներուն և շարքին, գիւրաւ կը զգանք տարբերութիւնը որ կը գտնէ այս հատորը ցարգ մեզի ծանօթ դասագիրքերէն: Օշականի գրքին մէջ ժամանակը, զայն լեցնող իրագործութիւնները, անոնց ընդմէջէն ծնունդ առած զգայնութիւնները և անոնց տիրապետումի ճիգը իրարու կը յաջորդեն եւ զիրար կ'ամբողջացնեն: Արեւմտահայ

գրականութիւնը՝ համայնական պատկերներու ձեւերն տակ, մեզի կը մատուցուի — մեր գրական չորս սերունդներու ընդհանուր դիմապիւծը, գործունէութիւնը գաղափարագրութիւնը և նուաճումները: Հաս ալլեսս գասազիրքը կը դադրի ըլլալէ միայն հատընտիրներու հաւաքածոյ մը և կը դառնայ պատմութիւնը ժամանակներու, մարդերու և անոնց հոգեկան և մտաւոր ապրումներուն:

Մարմին տուէք իր մատենագրական ընդգրկումներուն և դուք պիտի ունենաք մեր մատենագրութեան պատմութիւնը իր մեծ գիծերուն մէջ: Բարձրացէք իր վերլուծումներէն՝ գէպի զանոնք կազմող գաղափարները՝ և դուք կ'ունենաք մեր գրականութեան սեռերը, մտայղացքը, մեր ժողովուրդին իմաստասիրութիւնը, եթէ անհրաժեշտ է որ այս իմացումներուն յանդիմ ուզենք: Միութեան մը վերածնցէք իր ծանօթագրական բոլոր տեղեկութիւնները՝ և դուք կ'ունենաք մեր folklore: Ահա առաւելութիւնը իր մեթոտին որ կարելի կ'ընէ գրականութեան մէջ կեանքի բաժինը բըռնելու և հաստատելու, և զատելու զայն իրեն անընտել և օտար տարրերէն:

Գալով չարագրութեան հարցին, որուն նկատմամբ Օշական աւելի քան բժախնդիր է. — չարագրութեան նիւթերը պէտք է զան տղուն աշխարհէն, իր առօրեայ փորձառութիւններէն: Տրուած նիւթը պէտք է վեր մնայ տղուն մտքի մակարդակէն, և հեռու՝ իր ապրումներու շրջանակէն. չարագրութեան դասը տղուն ինքնութիւնը եւրեան բերող միջոցն է, և հետեւաբար պարտի անձնանալ: Օշականի համար այդ դասը փալլուն ածականներու և քերականորէն ճիշդ արտայայտութիւններու աշխատանքը չէ, մենաշնորհ՝ գրելու մաթեմատիկը փորձող բանաստեղծ որակուած տղոց, ալ ինքնեկ արտայայտութիւն մը, անձնական բերում մը անձնիւր տղուն, անոր ինքնութեան բիւրեղացումը:

Իբրեւ գրագէտ քննադատ և ուսուցիչ, Օշական լիովին ինքզինքը իրագործած է այս հատորի պատրաստութեանը մէջ, և այս եթէ բարիք մըն է մեր գրականութիւնը մատչելի ընելու տեսակէտէն, փառք մը նոյնատեն իրեն, որ այդ գործին անամօթ մշակն է եղած տարիներէ ի վեր: — Ու մտածել որ մատենագրական նկատողու-

թեանց ամբողջ շարքը, սերունդներու համակրումները ու բազմաթիւ և համապատասխան բոլոր աշխատանքները խօսուած են և կերպով մը կը պահեն խօսքին կենդանի ջերմութիւնը (Օշականը կը խօսէր և տղաքը կը դրէին):

Մեր արտայայտութիւնները այս հատորը կազմող արժանիքներուն չօրջ եղան աւելի քան ընդհանուր: Հենք մօտենար տակաւին նիւթերու ընտրութեան, անոնց վերլուծման կերպերուն, լեզուին, ոճի յատկանիշներուն, յուզման տարրերուն և մտածման երանգներու մասին Օշականի ինքնաշատուկ և վերլուծող մեթոտին: Օշականի համար քերթուած մը կամ կտոր մը չարք մը կը կազմէ գործարանաւորեալ իրողութիւններու, եւ Օշական կազմախօսական ակորթականներով կը մօտենայ տարրալուծման փորձին ենթարկելու համար զանոնք: Այս իրողութեան մէկ փաստը աւելի լայնորէն կ'երեւի հատորին յառաջաբանը կազմող իր Թելադուրիւններուն մէջ, Դ. Վարուժանի Հարճը քերթուածի առաջին 24 տողերուն վրայ:

Վերլուծելու այդ կերպը ինք գործադրած է գրքին մարմինին մէջ տասնէ աւելի կտորներուն վրայ: Անոնց ընթերցումը ճշմարիտ գրական վալսէթ մըն է, կրելով կրկնակ նկարագիրները սեղմութեան և թելադրականութեան, որոնք արդէն իր գրականութեան ընդհանուր յատկանիշները կազմեցին: — Որքան փափաքելի էր որ կտորներուն կցուած վերլուծման յատակագիծները իրագործուէին շատ աւելի մեծ թիւով: Այդ յատակագիծներէն մէկը ինք պարզած է յառաջաբանին մէջ, հասնելով շատ գեղեցիկ արդիւնքներու (349 էջի յատակագիծը որ բացուելով մեզի կուտայ մանրատառ եօթը խիտ էջեր, բոլորն ալ մեր կեանքը, մեր գրականութիւնը, անոր ձգտումները լայնօրէն շահագրգռող):

Բոլորովին նորութիւն՝ համագրական նիւթերու իր փորձը: Լուսինները իրեն տուած են առիթ (283-311) խառնուածքներ, լեզուական յեղաշրջում, գրական ճաշակ, մատենագրական ընթացք բնորոշելու, ձեռով մը՝ որ իր կարգին գրականութիւն է դարձեալ: Ատանայի աղէտը (Դաս 2Դ.) արուեստագէտ սերունդի չորս մեծ գէմքերու զրիչովը մեզի կը մատուցուի չափա-

զանց թելադրիչ մտածումներու և զգացումներու հանդէս մը ինչպէս: Նոյն եղանակով դարձեալ՝ Լուսաւորչի կանքերը վերնադրուած ընդհանուր գաղտնի համար: Բայց Ձեռ. Դասը ուր Սերովեանէն մինչև Չարենց մեր երկու գրականութիւններուն ամենէն սխրագին զգացումը՝ հայրենիքի զգացումը կ'իյնայ վերլուծման, չքեղ իրագործում մըն է այդ մեթոտին:

Ուրիշ նորութիւն՝ կտորներուն հետեւող մատենադրական նկատողութիւնները: Կը զգաս թէ սերունդները դատող գասաւորող շատ ընդարձակ աշխատանքէ մը կուգան անոնք: Իրենց այդ խիտ ձևին մէջ իսկ անոնք բաւ են մեզի մատչելի ընելու Օչականի քննադատութիւնը, որ զրկիթէ արեան երևոյթ է, այնքան իր զգայնութիւնը կը միջամտէ գրողները արժեւորելու իր եղանակին: Ինքն է որ տեղ մը ըսած է, թէ, արեւմտահայ գրականութիւնը իր կրօնքն է:

Այս հատորը այդ յայտարարութիւնը կը վաւերացնէ որով չափով: Մեծ գործը ատոր լրումը պիտի ըլլայ:

Կրնանք հոս յիշել արեւմտահայ գրականութեան համապատկեր իր մեծ գործը քանի մը հազար էջերու վրայ տարածուած, ուր արեւմտահայ գրականութեան բոլոր արժանաւոր մշակները ներկայացուած են իրենց կեանքին, գործին համադրական հանգամանքներովը սերունդ առ սերունդ: Ընդարձակ մենագրութիւններէ կազմուած այդ աշխատանքը՝ զրկիթէ ամբողջութեամբ պատրաստ, պատերազմէն անմիջապէս յետոյ լոյս տեսնելու սահմանուած, բարիք մըն է:

Կարելի է նախապէս այս գրքին թելադրանքները: Անիկա կը խանդավառէ ուսանողը, մտածելու կը մղէ հասուն մարդը, հպարտութեամբ կը լինցէ մեր իմացական մշակները բոլորին ալ տալով խորունկ փառաւոր այն ճիշդին, հաւատքին, որ այս Ժողովուրդին անմահ հոգեյատակը կազմեց դարուց ի դարս:

Ուրախ ենք յայտնելու որ զիրքը գտաւ սպասուած ջերմ ընդունելութիւնը: Հակառակ արհաւիրքի այս օրերուն և աշխարհի փակ վիճակին, զիրքը գրեթէ սպառեցաւ մերձաւոր Սրեւելքի մեր երկու մեծ գաղութներուն մէջ:

Ե. Վ. Տ.

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԻՏԷՍԼ ԿԵԱՆՔԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՈՒ ԲԱՆԱԼԵՆ

Դրեց ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՔԷՆՅ. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ
Աղեքսանդրիա Տպգր. Ս. Ստեփաննան, 1940

Ամուսնական խոհալ կեանքի հրահանգարան այս հատորը, մեզ կը շահագրգռէ իր մէկէ աւելի հանգամանքներով: Նախ անոր Հոգեշնորհ Հեղինակը մտքի ու հոգիի ձիւքերով հարուստ պաշտօնեան է այն արժէքներուն, որոնք այս զիրքը կը լինցեն և որոնք իրաւ կեանքի յարացոյցները եղան տարիներով: Երկրորդ՝ Հայկեղեցւոյ պաշտօնեայի մը կողմէն այս զեղեցիկ ճիւղը, ընծայարեւոտ իր ցեղի դաւակններուն, գոյլիլի ու սրտառու է: Զաւալի է որ մեր մամուլին կողմէ հատորը չունեցաւ իրեն արժանի ուշադրութիւնը, այս օրերուն մանաւանդ երբ կեանքը տակաւ սկսած է կորսնցնել իր արժէքն ու նպատակը, ու մարդիկ կարծես կը փորձեն հրաժարիլ երջանկութեան իրենց իրաւունքէն ու պարտականութիւններէն, վասնզի մարդկային ապրումները առօրեայով միայն պայմանաւոր՝ դադրած են ըլլալէ վերելակումի ճիւղ մը, կատարելութեան ընթացք մը, և պարտականութեան քաղցր բեռ մը, և եղած՝ ժամանակաւոր ու անիմաստ փորձ մը կեանքի սանդուխտ վրայ:

Մարդկային կեանքին, անոր յաւերժացման և երջանկութեան ընծայուած այս յարգանքը ուշադրաւ կ'ընեն այս հատորը, մօտեցնելով անոր հեղինակը իր կոչումի նախատիպար մեծ Վարդապետին: Կեանքը արժէք մըն է, այդ արժէքը կը մշտնջենաւորութիւն ամուսնութեամբ, և օր-պէսզի այս արարքը բարոյական արժէք մը կարենայ ըլլալ, անհրաժեշտ է որ ան ունենայ իր կրօնական տեսակետը, այսինքն բնական պահանջ մը ու ընկերային դաշինք մը ըլլալէ առաջ, դառնայ աստուածային հաստատութիւն մը: Կրօնի խորհուրդով անընչուած այս միութեան վրայ զոր ամուսնութիւն կը կոչենք, պէտք է իշխէ Ստուգածոյ գաղափարին բացայայտիչ դորութիւնը, Սէրը: Այնտեղ միայն մարդը ինկած բայց ինքզինք վերագտած հրեշտակ մը կը դառնայ, իր շուրջը երկինք մը կամ դրախտ մը ստեղծելով: Ապա կուգան այդ դրախտը կենսաւորող ծնունդները, և ասով՝ ամուս-

նացող ղեկավար գործակից կ'ըլլայ Ասատուծոյ ու կը յաւերթանայ իր այս գործին մէջ, ինչպէս Ասատուծոյ իր ստեղծագործութեամբը: Ահա՛ գիրքը իր ամբողջական ու վերացեալ ձևին մէջ: Հոգեշնորհ Հեղինակը այս հատորին, զիացած է փուլ առ փուլ ճշգրէ կեանքի պատճառին, անոր զարգացման, ամուսնութեան հոգեհարազատ ընտրութեան, ծնողութեան և անոր մեծ գերին հանգամանքները, և լուսաւորել զանոնք բնախօսական, հոգեբանական, ընկերային, գեղագիտական և կրօնական այն բոլոր տուեալներով, որոնք կեանքը կ'ընեն արժէքաւոր, նպատակաւոր և սուրբ:

Հատորը լեցուն է թելադրիչ և օգնիւ մտածումներով, և կ'արժէ որ անոնարի գիրքը ըլլայ ամուսնական կեանքը սկսած ու անոր պատրաստուող բոլոր գոյգեղուն: Եւ բոլոր անոնց, որոնք կ'ուզեն որ կեանքը իմաստ մը, նպատակ մը, և քաղցրութիւն մը ըլլայ մեր այս մտորակին վրայ, երբ աշխարհի խաչատուած ճամբաներու մէջ մարդկային նաւաբեկուած կեանքերու հնդիւններ ու կոծեր տակաւ կը շատնան: Ոմանք՝ ոսկիէն, ուրիշներ՝ տիղմէն կը կարծեն ծծել երջանկութեան փափաքուած շիթերը: Այս հատորը այդ նպատակն ու ձգտումը իմաստի և մեթոտի վերածելու գեղեցիկ ճիգն է: Բարիք է զայն ընթեռնուել:

Դիտողութիւն մը միայն. որքա՛ն աւելի օգտակար պիտի դառնար այս գիրքը, եթէ լեզուն նուազ սեթեմեթեմ ըլլար, և կեանքը կազմակերպող յարացոյցներէ աւելի, հեղինակը տարիներու իր փորձառութեան դասը պարզ՝ բայց ձուլ իրականութեամբ բերէր մեղի, վասնզի կեանքը միշտ աւելի է հրահանգէն: Հակառակ ասոր սակայն հատորը պատիւ կը բերէ հեղինակին, և մենք կը շնորհաւորենք զինք իր գեղեցիկ յառաջադրութիւններուն և արդիւնքին համար: Իցիւ թէ շատնար այս մտահոգութիւններով և պատրաստութեամբ եկեղեցւոյ պաշտօնեաներու թիւը. այն ատեն թերևս մեր հանրային ու բարոյական կեանքը տարբեր ըլլար:

Հոգ. Տ. Հայկազուն Քհնյ. Ոսկերիչեանի գիրքը գեղեցիկ իրագործում մը եւ բարիք մըն է մեր ընտանեկան աղքատ գրադարաններուն՝ ինչպէս կեանքերուն համար:

Ե. Վ. Տ.

ՆՕԹՔ ԵՒ ՆԻՇՔ

«Ազգարար» շաբաթաթերթի Ա. թիւին մէջ Մ. Ասլանեանի ստորագրութեամբ «Սիոն»-ի մասին երկու սխեմակ նկատողութիւններ կային: Պիտի չպատասխանէինք, եթէ երբեք մեր պարզած մտածումներուն տրամադծօրէն հակառակ վերադրումներ չըլլային բնոյցուած «Սիոն»-ի հասցէին: Այլապէս պիտի նկատէինք եղածը՝ աղմուկ հանելու, ուշադրութիւն ստեղծելու հետապնդում մը, կամ անտեղի վերազգածութիւն՝ հաւանական հաշիւներու խնդիր:

Ձեռք պատասխաներ «Սիոն»-ի լեզուական արտայայտութիւններուն համար իր ըրած հակասական խօսքերուն, երբ տեղ մը մաքուր եւ օրինակելի հայերէն՝ կ'որակէ «Սիոն»-ի լեզուն, քիչ մը վար «Հայկազեան Բառարանէն թխմուած խժուր խօսքեր» կը նկատէ զայն: «Սիոն»-ի խմբագրութիւնը իր «մանկութեան» չըջանը վաղուց անցուցած է, ու Հայկազեան Բառարանին պէտք չունի ինքիւնք արտայայտել կարենալու համար: Թող թէ այդ վերագրումը ոչ մէկ իմաստ ունի, վասնզի «Սիոն»-ի խմբագրականները իրենց լեզուով Հայկազեան Բառարանը յիշեցնելէ շատ հեռու են:

Հոս կ'ուզէինք անդրադառնալ միայն այն երուցումներուն, զորս «Ազգարար»-ը ըրած է «Սիոն»էն, կարգ մը նախադասութիւններ իրենց տեղերէն տարանջատելով եւ տալով անոնց իր ուղած մեկնութիւնը, առանց նկատի ունենալու նախընթացն ու վերջաւորութիւնը, և առանց զանոնք հասկնալ ուղեղու՝ կարգին այն մատնանշումներուն, որոնք պարօաններ ըլլալէ աւելի՝ մեր ժողովուրդի ներքին և արտաքին հզօր ցաւը պատմող իրողութիւններէն էին, սփիւռքի ստուերաշխարհին մէջ: Այս երկրորդ պարագան խիստ ուշադրաւ է եւ չարդարացներ «Ազգարար»-ի «Մեր Ուղեւորութիւնը» առաջնորդող յօդուածին ազգարարութիւնը թէ «յետին նկատումներ եւ չիլ հաշիւներ տեղի պիտի չունենան իր մօտ»: Վասնզի «Ազգարար»-ի գրածը առնուազն շիլ դատում մըն է:

«Սիոն» մեր շատ մը ցաւերու շարքին, ըսած էր նաեւ թէ, «մեր յեղափոխութիւնը օտնահարեց մեր աւանդութիւնը»: Եւ Անթիլիասի ընտրութեանց ակնարկելով կը յարէր, թէ «Հայոց ժողովուրդով պայմանաւոր կաթողիկոս մը հատուածական գաղափարաբանութեանց պայքարի ցուցատախտակ մը եղաւ»: Իրողութիւն մը, որ առնուազն պատմական է այլեւս, որուն կրնայ վկայել զբախտ ատենագրութիւնը այդ ընտրութեան: Ու զարձեւալ ակնարկելով մեր ընտանիքի, մեր լեզուի և մեր դպրոցներու օտարացման, այլասերման և տկարացման, յերկրումներ չէր որ կ'ընէինք, ոչ ալ լուսնային եղիւթութիւններ կը յայտարարէինք, այլ կ'ակնարկէինք իրողութիւններու, որոնց զբախտաբար ամէն օր հանդիսա-

տես ենք սփիւռքի այս բացաստաններուն վրայ և մեր ժողովուրդի կեանքէն ներս:

Հետեւաբար «Սիւն» «Թեթևութեամբ չըսելու համար տղայութեամբ» չէր մօտենար հարցերու դանտք քմահաճ պարտաւորութեան նշանակ ընելով իրեն, ինչպէս կ'ընէ «Ազգաբար»:

Ազգակները որոնց մօտեցանք, ախտախուժման ներքէնը որոնք ըրինք մեր օրերու յատուկ իրադարձութիւններու ընդմէջէն, պարկեշտ և բարեմիտ ընթերցողի մը համար ուրիշ բան չեն ներկայացնենք, բայց այն հոգեկան տագնապը միայն, որ սփիւռքի մեր ժողովուրդինն է այսօր, և ոչ թէ անոնց մէջ այս ու այն հասցէներու ակնարկութիւններ պրպտել ու գտնել ջանացողի տխուր հասկացողութիւնը:

«Սիւն»ը Հայ Եկեղեցւոյ օրգանն է, եթէ ան կը գերզնահատէ դարերու աւանդ այդ ժառանգութիւնը, կ'ընէ դայն ամենախոր գիտակցութեամբ, երբ արտասահմանի տեղային իրականութեան մէջ մեր պահպանման բոլոր ազգակներէն ամենէն կարեւորն ու օգտագործելին Հայ Եկեղեցին կը յայտարարէինք, կ'ըսէինք այս, ոչ անշուշտ յանուն կղերականութեան գաղափարին, այլ այն առաւելութիւններուն, որ Եկեղեցին հակառակ իր դժբախտութիւններուն դեռ ունի այսօր, մեր օտարութիւններու մէջ, ըլլալու համար այս օրերու ամենէն ընդունակ գիտիւնը, որ կարելի ըլլայ իրագործել մեր ողբէն, իմացական և նոյնիսկ ազգային բարձրագոյն ձգտումները:

Կրնա՞յ ըսել Մ. Ասլանեան թէ մեր ախտախուժմանը յերկարածոյ էին և «Թեթևութեամբ ու տղայութեամբ» դատուած: «Սիւն»ի խմբագրականները, կը կրկնենք, մեր ժողովուրդի ցաւը միայն կը պատմէին, թուումն ընելով անոր այլուրացումին և քայքայման ախտախուժմանը: Կը ցաւինք որ «Ազգաբար»ը փոխանակ մեզի հետ այդ ցաւը բաժնէր, կը ջանայ մատնանշել պարտաւոր, որոնք սակայն այդ մտածումով հոն եկած չէին:

«Ոչ քարոզ և ոչ քար», երբ գիտենք թէ առաջինը կոնակներով կը զիմաւորուի, և երկրորդը՝ ցեխով: «Սիւն» բիւզանդական վէճեր ստեղծելու համար չի գրեր իր խմբագրականները, և շատ հեռու է այն սահմաններէն, որուն աննկուն պահակը կը փորձէ ցոյց տալ ինքզինքը Մ. Ասլանեան:

ԽԽԲ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Կը զննենք այստեղ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր՝ Քէնթըրպրիի ձերսեւազարդ արքեպիսկոպոսին ուղղած նամակը, և անոր ի պատասխան այս ամսուն մէջ ստացուած շնորհակալութեան գիրը:

Երուսաղէմ, 26 Մայիս 1942

2երդ Շնորհագրագրութիւն

Խորապէս յուզեց մեր սիրօր 2եր Շնորհագրագրութեան Քէնթըրպրիի պատմական Աթոռէն հրաժարման յուր:

Մեր եղբայրական պատեր կը զգամ աղօթել որ հօգոն Աստուած, իր շնորհաց պարգեւին արժանի ընդունի այն մեծ ու ազնիւ ծառայութիւնները, զոր 2երդ Շնորհագրագրութիւնը բազմաթիւ տարիներէ ի վեր մատուցած է Անգլիական Եկեղեցւոյն ու ազգին:

Հիմաւնեմ կը իշենմ այն անձնական ծանօթացումը զոր ունեցանք 2երդ Շնորհագրագրութեան հետ, ասանեմէկ տարիներ առաջ, ի Ս. Երկիր 2երդ Շնորհագրագրութեան ուխտաւորութեան ընթացքին:

Այն խառնակ տաւառութիւնը զոր 2երդ Շնորհագրագրութիւնը ստեղծեց Պաղեստինի ժողովուրդի սրտին ու մեքին մէջ, ոսկեայ տառերով պիտի արձանագրէ 2երդ Շնորհագրագրութեան այդ ուխտաւորութիւնը Ս. Երկրի տարեգրութեան մէջ:

Մեր մտաւանդ աղօթքը պիտի ըլլայ 2եր Շնորհագրագրութեան համար մնալ տակաւին կասաբալ առողջութեամբ եւ ուժով, առաջնորդելու եւ խնամարկելու համար Եկեղեցին տակաւին բազմաթիւ տարիներ եւ տեսնելու Բրիտանական կայսրութեան փառաւոր ու մշտաւր յաղթանակը այն անուոր պայքարին մէջ, որ այժմ կը մղուի ազատութեան եւ խաղաղութեան բռնամիտութեան դէմ:

Կը հաւատանք թէ այդ յաղթանակը պիտի ըլլայ նոյն ասեմ յաղթանակը արդարութեան եւ իրաւունքի ինչպէս օրհնութեան՝ բոլոր այն ազգերուն՝ որոնք արիւնքով եմ ու տառապած բազմաթիւ դարերէ ի վեր ազատութեան եւ խաղաղութեան համար:

Կ'աղօթենք որ Աստուած իր ողորմութեամբ փառացնէ այդ յաղթանակը ի փառս իր բազաւորութեան:

Մեր ջերմագին ողջոյններով մնամք

2երդ Շնորհագրագրութեան եղբայր ի Քրիստոս
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՆԱՅՈՅ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ

Պալլիւր, Թայիլոն, Արկիլլ.

20 Օգոստ. 1942

2երդ Ամենապատասխանութիւն

Շնորհակալ եմ ի բոլոր սրէ ձեր այնքան ազնիւ Մայիս 26 թուակիր նամակին համար, զոր խորապէս զգացած եմ վերիշուածով իմ այն այցելութեան, զոր տուի 2երդ Ամենապատասխանութեան երբ եւ Երուսաղէմ կը գտնուէի տանքով տարիներ առաջ, եւ այն մեծ ազնուութեանը որով ընդունեցիք զիս: Յաւանք եմ որ պիտի շարունակէք տակաւին ձեր աղօթքները իմ համար, թեւ այժմ վառ եմ դրած իմ մեծ պատգովն լուրը, եւ կը բաժնեմ 2եր փափաքը որ այն զարհուրելի պատերազմներէն դուրս գայ միջազգային կեանքի աւելի լաւ կարգ մը եւ այժմ նրճուած ազգեր վերականգնելին իրենց ազատութեանը մէջ:

Թող ամէն օրհնութիւն ըլլայ 2եր եւ Երուսաղէմի 2եր համայնքին վրայ:

Հաւատացէ՛ք ինձ ըլլալ
ի Քրիստոս հաւատարմ եղբայր 2եր
ԼԱՆԿ-ԱՅ-ԼԱՄՊԵՔԶ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՏՕՆԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԵՄԱԿԱՆՔ

※ 4 Հոկտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն. քարոզեց Գեր. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. «Զոր Աստուած գուցեաց մարդ մի՛ մեկնեայէ» բնարանով, Ներկայացնելէ յետոյ «այն օրերուն» Նրեայ ժողովուրդին մէջ տիրող երկու տարրեր ըմբռնումները ամուսնութեան մասին, պարզեց աստուածային օրէնքը, որու զօրութեամբ անքակտելի է ամուսնական կապը, Բրիտանէական կրօնին մէջ «վասն խոտարտութեան» պատրուակով խիղճանցառութիւն պէտք է տեղի ունենայ, քանի որ այստեղ ամուսնութեան գերագոյն օրէնքը Սէրն է:

※ 10 Հոկտ. Ծր. — Սրբոյն՝ Գեորգի Գորամարին, Աղոյկոսի եւ Ռամանոսի երգեցողին. երէկ երեկոյ՝ նախատեսակը, այսօր՝ Ս. Պատարագի արարողութիւնը կատարուեցան Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցիին մէջ: Քարոզեց Տ. Գեորգ Վրդ. «Հայեցաբուք ի զօրագլուխն մեր...» բնարանով, պարզ աւհակապէս կերպով Ներկայացնելէ յետոյ բոլոր սուրբերուն կեանքը յատկանշող անոնց արհամարհանքը հանդէպ աշխարհի փառքերուն, մատնանշեց օրուան սուրբը իբրեւ երկնային փառքի նախանշան, որուն շնորհիւ կրցաւ արժանանալ «փառաց պսակ»ին:

※ 11 Հոկտ. Կիր. — Տօն Վարդապ Սրբոյ Խաչին. երէկ երեկոյ «Հրաշափառ»ով հանդիսաւոր մուտքէն յետոյ, գլխաւորութեամբ լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. ի, Ս. Յարութեան մեր վերնատան մէջ կատարուեցաւ կիրակնօրեայ ժամերգութիւնն ու Վարդապ խաչի նախատեսակը: Այսօր՝ գիշերային պաշտամունքը՝ նոյն վերնատան մէջ, իսկ Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց Գեր. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ., որ ե քարոզեց «Աս կամաւ քո Քրիստոս...» բնարանով, խաչը Ներկայացուց իբրեւ խորհրդանիշը Աստուծոյ սիրոյն, Անոր մէջէն Աստուծոյ լոյսը կը ճառագայթէ ինչպէս լուսարձակ մը, լուսաւորելով իմաստը տիեզերքին, ու ճամբան՝ որ Աստուծոյ կը տանի:

※ 18 Հոկտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Տ. Նորայր Վրդ. «Որով իշխանութեամբ առնես զայդ» բնարանով, ցոյց տուաւ թէ Յիսուսի իշխանութիւնը լոկ մարդկային իմաստութեանէ մը չէր գար, Դարերով անոր շարունակուելը, անոր վարդապետութեան տարածման համար մարտիրոսներու գոյութիւնը իրողութիւններ համարեց Յիսուսի իշխանութեան աստուածային նկարագրին:

※ 24 Հոկտ. Ծր. — Սրբոյ Թադմանցոյ վարդապետաց մեղծ՝ Մեսրոպայ, եղիշէի, Մովսիսի Բերդին, Դաւթի անյողք փիլիսոփային, Գրիգորի Նարեկացոյն եւ Ներսիսի Կլայեցոյն: — Ս. Պատարագը ի Ս. Յակոբ մատոյց Մատենադարանաց Տեսուչ՝ Հոգ. Տ. Գրիգոր Արեղայ Ոսկանեան, քարոզեց Տ. Հայկազուն Վրդ., բնաբան առնելով Շարականի բառերը՝ «Որ զգիտութիւն քո զերկնային եւ զհոգեւոր իմաստութիւն առատապէս ծաւալեցեր»: Մէկ մէկ Ներկայացուց «Քանչիւ յայս

խումբէն» իւրաքանչիւր անձին զերբ, Դարերու մէջէն ընտրելով զանոնք, Հայաստանեայց եկեղեցին մեկտեղած է անոնց յիշատակին տօնախմբութիւնը նոյն օրուան մէջ, որպէսզի աղգային մեր գոյութեան զաղափարը լուսաւոր տեսիլքով մը ճառագայթէ մեր հոգիներուն վերեւ, անոնց շնորհներովը տաքցնելու ցրտութիւնը մեր ընկերող օրերուն:

※ 25 Հոկտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն. քարոզեց Տ. Պարզե Վրդ. «Զամենայն ինչ զոր ունէր արի, գոյիւ հափ զկեանս իւր» բնարանով: — Յոյց տուաւ դրամին զերբ մարդկութեան ընկերային եւ անհատական կեանքին մէջ: Անիկա ուժ մըն է, զոր սակայն պէտք է օգտագործել, որպէսզի ծառայեցուի ի շահ մարդկային քաղաքակրթութեան եւ յառաջդիմութեան:

※ 1 Նոյեմ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Տ. Սերովբէ Վրդ. «Հոգի Տեսան ի վերայ իմ, վասն որոյ էօծ խիղճիս, աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս...» բնարանով, Ներկայացուց Յիսուսի անձը իբրեւ Աստուծոյ հոգիով առատացած, մեծ ակնկալութիւններու, ազնուագոյն առաքելութիւններու մարմնացումը եղող էակ մը, այնքան անձկօրէն սպասուած, որքան իր ժամանակներուն նաեւ մեր օրերու մարդկութեան կողմէ: Մարդուն կը մնայ այլեւ չպարտուի իր վսեմ ու ստորին կիրքերուն հակընդդէմ պայքարին մէջ, բարձրանալու համար ճշմարտութեան, սրբութեան:

※ 8 Նոյեմ. Կիր. — Գիւտ Խաչ. երէկ երեկոյ, գլխաւորութեամբ Գեր. Տ. Մամբրէ Եպս. Սիրունեանի, որ այս շարժուն մէջ վերադարձեր էր Սիւրիայէն, կատարուեցաւ հանդիսաւոր «Հրաշափառ»ով մուտքը Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս, որով յետոյ Դիւտ Խաչի տեղւոյն կից մեր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ պաշտուեցաւ կիրակնօրեայ ժամերգութիւնը եւ նախատեսակը — Այս առաւօտ, ամբողջ Միաբանութիւնը եւ աշակերտութիւնը նոյն Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ փառաւորեց տօնը Քրիստոսի խաչափայտին հրաշափառապէս դիւտին, գիշերային ժամերգութեան աւարտին՝ «Հարց» շարականի «Աւստի քուրբելով» տունը երգուած պահուն խաչափայտի մասունքը զետեղելով խաչիւտի տեղւոյն վրայ, որուն յերկրպագութիւն ծնրադրեցին Միաբանութիւնն ու աշակերտութիւնը եւ հաւատացեալ ժողովուրդը: — Ս. Պատարագի մատուցումէն յետոյ ի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ. հանդիսաւոր թափօրով կենաց Փայտը շրջաբերուեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին շուրջ երիցս զարձամար: Երգեցողութեան կը մասնակցէին Ս. Թարգմանչաց վարժարանի երգեցիկ փոքրիկներէն կազմուած զպրաց դասը, առաջնորդութեամբ Հոգ. Տ. Զաւէն Արեղայի:

※ 15 Նոյեմ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Տ. Շաւարշ Վրդ., օրուան ճաշու Աւետարանէն լճակին մէջ փոթորիկի ենթարկուող աշակերտներուն սարսափը, անոնց հոգեկան տաքնապները պատշանցնելով

արդի ժամանակներու ընկերային և քաղաքական կեանքերու թռչունքն են։ Յորտրեց չկորսնցնել հաւատքը փրկչին կարողութեան մասին, փութորիկներ պէտք է զան ու անցնին անհատական և ազգային կեանքերու մէջէն, ամրացնելու համար զանոնք իրենց համոզումներուն մէջ։

✱ 21 Նոյեմ. Շբ. — Սրբոց հրեշտակապետաց՝ Գաբրիէլի եւ Միխայէլի եւ ամենայն եկեղային զօրացն. երէկ երեկոյ Նախատնեցան, այսօր՝ ժամերգութիւն և Ս. Պատարագը պաշտօնեցան Հրիշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ։ Քարոզեց Տ. Շաւարշ Վրդ., ներկայացնելով Շառլի մարգարէին տեսիլքին մէջ նկարագրուած փառքը երկնային զօրութիւններու և զասակարգերու, որոնք յաւիտենական օրհնութեամբ կը փառաւորեն իշխանութիւնը տիեզերքի Արարչին։

✱ 22 Նոյեմ. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, քարոզեց Տ. Շաւարշ Վրդ., ճաշու Աւետարանին թերադրութեամբը անդրադառնալով մեր աղջին կենսաւակութեան, հաւատքին, որով անիկա միշտ կենդանի մնաց, մինչ օտարներ ծաղիկացին զայն, ու պատմութեան մէջ քանի քանի անգամներ կարծեցին որ սպառած է ան, ու սպասեցին անոր մահուան։

✱ 4 Դեկտ. Ուր. — Ընծայումն Ս. Աստուածածնի. յետ «Հրաշափառ»ով մուտքի, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ Ս. Պատարագը մատուցեց և քարոզեց Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ., բնարան առնելով Առաքելին խոսքը. «Սրբեցուց զանձինս մեր յամենայն պղծութենէ...»։ Յոյց տուած թէ Ս. Կոյսը Տաճարին մէջ սպրած իր ընծայման չըջնին, իր անձին վրայ իրագործած է օրբութեան, աստուածապաշտութեան և ծառայութեան տիպար կեանքը, իրեն է որ ամենէն աւելի պէտք է ուղղուին մեր նախածընթեքը, անոր համբովը քաղելու համար երկրաւոր մեր այս կեանքին մէջ։

✱ 6 Դեկտ. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, քարոզեց Տ. Հմայեակ Վրդ., օրուան ճաշու Աւետարանի անմիտ հարուստին առակէն հանելով գերադոյն ճշմարտութիւնը քրիստոնէական ըմբռնումին՝ հանգչելութիւն, ինչքին, զրամին, Յիսուս զանոնք չէ արհամարհած, իբրեւ կեանքի սկզբունքներ տուող Գիրք, Աւետարանի առակներուն մէջէն ցոյց տուած թէ Յիսուս մարդուն գաղափարները, կեցողութեան զգացումը, ճշգրէ նիւթական բարիքներուն ուսածքը փոխեց, ճշգրէ նիւթական բարիքներուն հանգչեալ — մարդն է ուրիշն զանցառուն, երբ կը տեսնենք թէ չարիքներ կը գործուին մարդուն բարիքին համար Աստուծոյ պարգեւած նիւթական ուժերով, զրամով։

✱ 13 Դեկտ. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Տ. Նորայր Վրդ., «Գնացէք այսուհետեւ աշակերտեցէք զամենայն հեթանոս» բնարանով, Հայց. եկեղեցւոյ առաջին լուսաւորչներու տունին առիթով բազմատեղիներ ըրաւ առաջին դարերու քրիստոնէից խանդավառ, եռանդուն կեանքին և ներկայ դատանիները դարերէ չբեղ պատմութեան հակադրական իշած են իրենց բարձրութենէն, մօտենալով հեթանոսութեան։

✱ 20 Դեկտ. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, քարոզեց Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ., օրուան ճաշու Աւետարանին թերադրութեամբը ցոյց տալով ամբարտաւանութեան, փառամոլութեան ձգտումներուն անպատշաճ անհանգիստները մարդկութեան անհատական ու ընկերային կեանքին մէջ, Յորտրեց լսել ձայնը Աստուծոյ Որդիին որ խոնարհութեան, պարզամտութեան և ուրիշ առաքելութիւններու հոգիով պատրաստուած անհատներուն և ընկերութիւններուն կողմէն մաս առնելու իր սարքած սեղանէն։

✱ 22 Դեկտ. Դշ. — Յղութիւն Ս. Աստուածածնի ի լԱճճայէ. յետ «Հրաշափառ»ով հանգիստւոր մուտքի, Ս. Աստուածածնի Գերեզմանին վրայ Ս. Պատարագը մատուցեց Հոգ. Տ. Գէորգ Վրդ. ճանաչեցան, եպիսկոպոսական խոյր ի զուլա, և քարոզեց «Մատուց Աստուծոյ պատարագ օրհնութեան» բնարանով. ներկայացնել յետոյ Հին կտակարանի պատմութեան մէջ յայտնուող դէմքերը հաւատքով, զօրանքութեան եղիով ուխտ ընողներուն, Աբրահամէն մինչև Յովակիմ և Աննա, յորտրեց հաւատացեալները մաքուր սրտով, աբիութեան զգացումով կատարելու իրենց ուխտերը օրպէսզի ընդունելի ըլլան Աստուծոյ առջև։

✱ 27 Դեկտ. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ., «Ծառայեալ անպիտանք իմք, զոր պարտեցան առնել արարած» բնարանով. մատնանշեց քրիստոնէական ըմբռնումը ծառայութեան մասին, որ նուազատեսչեցիլ վիճակ մը նկատուած էր անկէ առաջ։ Սարգը պարտականութիւն ունի իր սրտի, հոգիի և մտքի կարողութիւնները ծառայեցնել իր անձին և նմաններուն կատարելագործման, երջանկութեան, այսպէսով արժանի ըլլալու համար Աստուծոյ ներկայութեան, անոր Որդիութեան։

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

✱ 26 եւ 29 Դեկտ., Բշ. եւ Եշ. — Ի դիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ., Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ., Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Հրազդան Արեղայ շնորհաւորական այցելութիւններ տուին քաղաքիս իրանեան վսեմ, Ընդհ. Հիւպատոսին՝ Իրանի Վեհ. Մոհամէտ Ռիզա Շահ Փէհլէվիի իննգեան տարեգործին առիթով, իսկ քաղաքիս Թրքական վսեմ, Ընդհ. Հիւպատոսին Թուրքիոյ Հանրապետութեան հոգակման տարեգործին առիթով։

✱ 4 Նոյեմ. Դշ. — Երեկոյեան զէմ Պէյրութէն Ս. Աթոռ ժամանեց եպիսկոպոսաց Առաջն. Փոխանորդ Գեր. Տ. Մամբրէ Եպս. Սիրունեան, ըստ հրաւերի Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Նախագահելու համար ի Ս. Յարութիւն Գիւտ Խաչի հանդիսակատարութեանց, Նոյեմբեր 10-ին երեքշաբթի ցերեկին Գերաշնորհ Սրբազան հիւր մեկնեցաւ զէպի Գահիրէ։

✱ 25 Նոյեմ. Դշ. — Ի դիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ. և առժամայ Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Գրիգոր Արե-

զայ, քաղաքիս Սէն-ձորձ եկեղեցիին մէջ ներկայ գտնուեցան յուզարկաւորութեանը տեղւոյս Անկլիքան եպս. Գեր. Տ. Ֆ. Կ. Պրատնի, որ օր մը առաջ կնքեց մահկանացուն, ինքնաշարժի ցաւալի արկածի մը հետեւանօք:

※ 18 Դեկտ. Ուր. — Ի զիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Փոխանորդ Գեր. Տ. Դէորդ Վրդ. և առժամեայ Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Գրիգոր Արեւշայ, Դուռպան Պայրամի առթիւ շնորհաւորական այցելութիւն տուին քաղաքիս Իսլամական Բարձր Ժողովին, և աւագանիէն Քաղաքապետ Մսթաֆա Պէյ Էլ-Խալտիին, Ձիֆ-Սէքրէթարիի օգնական Բուհի Պէյ Ապտէլհատիին, Իսմայիլ Պէյ Հիւսէյինիին և Բազըպ Պէյ Նէշաշիպիին:

※ 26 Դեկտ. Շր. — Եւրոպացւոց Ս. Երնդեան տօնին առթիւ, ի զիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ., ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Տ. Ներսէս, Հայկազուն, Պարգև Վարդապետաց և առժամեայ Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Գրիգոր Արեւշայի, շնորհաւորական այցելութիւն տուին Ֆրանչիսկեան Միաբանութեան Կիւսդոսիին և Յոյն Կաթողիկոս Գոթիանորդին: — Նոյն առթիւ, Գեր. Լուսարարապետ Հայրը և Հոգ. առժամեայ Աւագ-Թարգմանը այցելեցին Անկլիքան եպիսկոպոսարանը, Հայ Կաթողիկոս Պատր. Փոխանորդին, Սկովտիական երկրատունը և Սիոնի Տորմիսիոնի Վանքի Մեծաւորին:

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր հիւանդութեան առթիւ հետեւեալ անձնաւորութիւնք այցելած են Պատրիարքարան, եւ շեանկցելով Սքազան Հիւանդին հետ առաջ պալաիւնում եւ կասարեալ առողջութիւն մաղրած են Նորին Ամենապատուութեան:

※ 8 Հոկտ. - 22 Նոյեմ. — Ամեն. Ս. Պատրիարքարաններ. — Փաստարան Ֆայիլ Պէյ Հատտատ. — Կանոնիկոս Պրիմէն. — Երուսաղէմի Անկլիքան եպս. Գեր. Տ. Ֆ. Կ. Պրատն, ընկերակցութեամբ Կանոնիկոս Պրիմէնի. — Դադէի քաղաքապետ Ռիւշտի Պէյ Շաւուա, ընկերակցութեամբ քաղաքիս աղգայիններէն զեղապորժ Տիար Յակոբ Արսէնեանի. — Դամասկոսի Օսմ. Դրամատան Տնօրէն Պր. Շարի Բանտէլի:

※ 26 Նոյեմ. եւ. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը ուղեւորեցաւ Ռեմիէ, ձմեռը հոն անցնելու համար ըստ բժշկաց խորհուրդին: Նորին Ամենապատուութեան ընկերացան Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ., վանուցս բժիշկ Տօքթ. Ն. Եաղլեան և հիւանդապահուհի Օր. Ուստանա Տէյլիմէնճեան: Միաբանութեան անդամներէն հոգեշնորհ հայրեր պարբերաբար երկու-երեք օրուան համար կ'այցելեն Նորին Ամենապատուութեան. ի Ռեմիէ:

※ 29 Նոյեմ. Կիր. — Հիւանդտեօի այցելութեան եկան տեղւոյս Իսլամական Բարձր Ժողովի Կողմէ Լիմին Ապտէլհատի և Եուսէֆ Սըտգը Թահպուլ Էֆէնտիները, և այցետուն ձգեցին:

Ի Ռեմիէ Նորին Ամենապատուութեան այցելած են հետեւեալ:

※ 4 Դեկտ. Ուր. — Ռեմիէի Յունաց Հոգ. Տեւոսէլը, որուն՝ հետեւեալ օրը ի զիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր փոխադարձ այցելութիւն տուին Հոգ. Տ. Տ. Հայկազուն և Պապկ Վարդապետներ:

※ 9 Դեկտ. Դշ. — Ռեմիէի Լատինաց Հոգ. Տեւոսէլը, որուն՝ 12 Դեկտեմբերին, ի զիմաց Նորին Ամենապատուութեան փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Հոգ. Տ. Պապկ Վրդ.:

※ 14 Դեկտ. Բշ. — Ռեմիէի քաղաքապետ Շէյխ Մսթաֆա Էֆէնտի, որուն՝ նոյն օրը ի զիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր փոխադարձ այցելութեան գացին Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. և Հոգ. Տ. Պապկ Վրդ.:

ՅՈՒՍԻԿ ԱՐՔԵՊՍ. ԶՕՂՐԱԲԵԱՆ

Վերջերս ցաւով իմացանք մահը Ռումանիոյ առաջնորդ Յուսիկ Արքեպս. Զօրաբեանի՝ մին մեր լաւագոյն ու պատրաստուած եկեղեցականներէն որուն մահը թանկագին կորուստ մըն է եկեղեցիին: Ինձն է 1871 ին Ն. Նախիջևան, Աւարտելէ վերջ Ն. Նախիջևանի թեմական վարժարանն ու Դէորդեան ձեմարանը, Կոմիտաս և Եղնիկ իր զարնկերներուն հետ Դերմանիա կը զրկուի համալսարանական ուսում առնելու համար: Կը հետեւի աստուածաբանութեան, փիլիսոփայութեան և պատմութեան՝ Պերլին, Հալլէ և Լայքցիկ, ուր կ'աշակեցորի Հառնաքի, Վուստի, Մալքէրի, Բաուլի և Մամիլէին: Ձեռք կը բերէ նաև ուսն համալսարանի ցենդ:

Երկար ատեն իջմիածնի ձեմարանի մասնագիտական բաժիններում աւանդած է Հայ և Ընդհանուր եկեղեցւոյ պատմութիւն, և ունեցած՝ տեսչական պաշտօն Կարապետ եպիսկոպոսի և Կ. Կոստանիանցի վերատեսչութեան օրերուն: Ամենափափուկ պայմաններու մէջ, իբր կրօնասոյց եօթ տարի պաշտօնավարած է նաև Մոսկուայի Լաղարեան ձեմարանը, եղած է զիւսանապետ՝ Խրիմեան և Իլմիրլեան կաթողիկոսներու օրով:

1920 էն ի վեր կը մնար առաջնորդ Ռումանահայ թեմին, որուն օսմանադրութիւնը մշակելով կառավարութեան ներկայացուցիչ ի վաւերացումն:

Հակառակ իր կարողութիւններուն և պատրաստութեան, մեր մտաւոր ու հանրային ծառայութեան մէջ հանգուցեալը երկրորդական գիծի կուգայ. սակայն իրեն չպակսեցան բնաւ բարեացակամութիւններ մեր ցաւերուն համար:

Հանգիստ իր հողին: